

PIESE VESTIMENTARE BIZANTINE DIN SECOLELE VI—VIII ÎN SPAȚIUL CARPATO-DUNĂREANO-PONTIC

A. CATARAME CU PLACA FIXĂ

DE

DAN GH. TEODOR

În cadrul cercetării influențelor și elementelor bizantine atestate prin intermediul cercetărilor arheologice întreprinse în regiunile carpato-dunăreano-pontice, pentru perioada secolelor VI—VIII e.n., o anumită importanță, prin valoarea lor culturală, cronologică și artistică, o prezintă unele categorii de obiecte vestimentare, dintre acestea un interes aparte avându-l fără îndoială, anumite tipuri de cataramă de centură. Asemenea piese vestimentare produse, fie în atelierele specializate din Imperiu, fie lucrate de meșteri bizantini itineranți sau imitate uneori de meșteșugarii locali din spațiul carpato-dunăreano-pontic, prezintă o destul de mare varietate în ceea ce privește forma, tehnica de lucru, sistemul de asamblare și ornamentele cu care sînt împodobite. Dată fiind utilizarea și circulația lor, destul de limitată în timp și spațiu, multe din aceste obiecte pot avea o anumită importanță cronologică, oferind în același timp interesante și prețioase informații de ordin etno-cultural, economic sau artistic. Cum în ultimele decenii, în regiunile carpato-dunăreano-pontice, numărul acestor categorii de piese vestimentare a crescut destul de mult, ca urmare a cercetărilor întreprinse, a apărut, desigur, necesitatea de a fi studiate în ansamblul lor, ținîndu-se seama de tipologia, cronologia și ariile lor de difuziune, precum și de contextul evoluției etno-demografice și politice din perioada respectivă.

Pînă în prezent, în literatura românească de specialitate, un studiu general mai amplu, care să fi tratat în totalitatea lor acest gen de descoperiri de factură sau influență bizantină lipsește, ceea ce a împiedicat, în unele cazuri, publicarea unor exemplare scoase la iveală de mai multă vreme. Cu toate acestea, un număr destul de mare de cataramă au fost totuși publicate, izolat sau grupate, în unele rapoarte de săpături arheologice, monografii¹ sau lucrări mai largi de sinteză², fiindu-le subliniată, de fiecare dată, importanța în ansamblul realităților istorice și îndeosebi în cadrul relațiilor existente altădată între populația autohtonă de la nordul Dunării de Jos și civilizația bizantină. De asemenea, unele tipuri de cataramă bizantine de pe teritoriile carpato-dunăreano-pontice au fost luate în considerație și cercetate într-un context cultural și geografic mai larg de către S. Uenze³, J. Werner⁴ și Z. Vinski⁵, în lucrări care au tratat special diferite tipuri de piese vestimentare din perioada secolelor VI—VIII. Este important de subliniat, încă de la început, că cercetarea descoperirilor de acest fel relevă o serie de concluzii interesante, care, adăugate acelor obținute ca urmare a analizei detaliate întreprinsă asupra altor categorii de vestigii de factură sau influență bizantină⁶, pot contribui concret și eficient la cunoașterea intensității, duratei și consecințelor imediate sau mai depărtate a multiplelor legături existente între autohtonii de pe teritoriul fostei Dacii și lumea romano-bizantină.

Analiza descoperirilor unor cataramă, considerate în mod cert de proveniență sau influență bizantină, datînd din perioada secolelor VI—VIII e.n., evidențiază existența mai multor tipuri distincte, avînd drept caracteristică principală placa fixă, dintre care o importanță aparte o pre-

¹ A. Petre, *La romanité en Scythie mineure (IIe — VIIe siècles de notre ère)*. Recherches archéologiques, București, 1987, p. 65—80, 110—117, pl. 122—126.

² I. Barnea, *Arta creștină în România — Secolele III — VI*, vol. I, București, 1979; D. Gh. Teodor, *Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în veacurile V — XI e.n.*, Iași, 1981, p. 36, fig. 8/2—4, 6, 10—14; N. Gudca, I. Ghiurco, *Din istoria creștinismului la români. Mărturii arheologice*, Oradea, 1988, p. 177—181, pl. XVIII.

³ S. Uenze, *Die Schnallen mit Riemenschlaufe aus dem 6. und 7. Jahrh.*, in *Bayerische Vorgeschichts-Blätter*, 31, 1966, 1—2, p. 142—181.

⁴ J. Werner, *Byzantinische Gürtelschnallen des 6. und 7. Jahrhunderts aus der Sammlung Diergardt*, in *Kölner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte*, 1, 1955, p. 36—48 și ilustrația.

⁵ Z. Vinski, *Kasnoantični starosjedioci u salonitanskoj regiji prema arheoloskoj ostavštini predstavnog supstrata*, in *Vjesnik*, LXIX (1967), Split, 1974, p. 23—25, 33—41, pl. XIX/3; XXI/3, 5; XXXII/1—4.

⁶ D. Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 27—42, fig. 2—14.

zintă cele de tip „Sucidava”, „Salona—Histria”, „Pápa”, „Siracuză”, cu placa „cruciformă” sau cu placa având diferite alte forme. Până în prezent, din categoria pieselor vestimentare luate în discuție, pe teritoriul carpato-dunăreano-pontic se cunosc un număr de circa 80 de exemplare, care pot fi încadrate în tipurile menționate. Pe lângă acestea, în spațiul geografic amintit se mai cunosc și alte numeroase exemplare de cataramă, diversificate destul de mult din punct de vedere al formei, tehnicii de lucru, ornamente etc., în marea lor majoritate tot de origine sau influență bizantină, a căror caracteristică principală o constituie placa mobilă, descoperiri care vor fi analizate în cadrul unui alt studiu special.

I. CATARAME DE TIP „SUCIDAVA”. Piesele vestimentare aparținând acestui tip sînt cunoscute pe teritoriul carpato-dunăreano-pontic printr-un număr de circa 50 de exemplare, răspândite inegal, cele mai multe grupîndu-se în zonele sudice ale spațiului menționat. Piesele încadrate în acest tip au fost turnate, în marea lor majoritate, din bronz, în tipare bivalve, ulterior fiind finisate și ornamentate prin diferite procedee tehnice. Bucla și placa cataramei fac corp comun, spinul, de obicei din fier și mai rar din bronz, fiind asamblat prin îndoirea capătului inferior în jurul unui ax, situat în orificiul destinat special și aflat la baza buclei, în dreptul îmbinării ei cu placa. Placa, de cele mai multe ori, are forma unui mic scut, puțin alungit, rotunjit la capătul inferior unde se termină printr-un mic buton. În alte cazuri, scutul plăcii are două scobituri laterale, mai mult sau mai puțin accentuate. Pe suprafața interioară a plăcii, de regulă, sînt lipite prin sudare, în poziție transversală, trei piciorușe prevăzute cu orificii, cu ajutorul cărora catarama era fixată de curea. Două din aceste piciorușe sînt plasate la baza buclei, la locul îmbinării ei cu placa, al treilea în partea inferioară a plăcii. Bucla este, în general, dreptunghiulară, prevăzută pe rama superioară mai lungă cu un lăcaș pentru sprijinirea spinului. Barele laterale ale buclei, ca și celea transversale sînt uneori ușor arcuite fie prin turnare, fie prin pilirea lor ulterioară. Cu cîteva excepții, placa în formă de scut prezintă pe suprafața ei motive geometrice ajurate și fațetate, obținute odată cu turnarea piesei, unele exemplare prezentînd în plus și unele ornamente realizate prin ștanțare sau pilire. Uneori bucla are o formă oval alungită sau ușor arcuită.

Ținînd cont de forma plăcii și a buclei, dar îndeosebi de elementele ornamentale caracteristice cu care este împodobită placa pe suprafața ei, pot fi determinate următoarele variante principale ale tipului de cataramă „Sucidava” :

I, 1 a. *Cataramă cu placa neornamentată.* Până în prezent, cunoaștem doar un singur exemplar avînd bucla dreptunghiulară și placa în formă de scut neornamentată, provenit dintr-un mormînt de la Piatra Frecăței⁷, jud. Tulcea (fig. 1/1). Bucla piesei face corp comun cu placa, fiind delimitată între ele de o nervură longitudinală, în relief. Scutul plăcii se termină la partea sa inferioară printr-un mic buton. Pe spatele plăcii se află două piciorușe rectangulare, prevăzute cu orificii, cu ajutorul cărora catarama era prinsă de curea.

Asemenea variante de cataramă de tip „Sucidava” sînt destul de rar atestate și în alte părți ale Europei. Piese asemănătoare, de dimensiuni diferite, sînt cunoscute în regiunile litoralului de nord al Mării Negre, la Kerč⁸, Balka⁹ și Samtarvo¹⁰, unde sînt, în general, datate în secolele VI—VII e.n. O subvariantă pare să o constituie exemplarul descoperit la Mazin, în Iugoslavia¹¹, care este lipsit, de asemenea, de motive ajurate, avînd în schimb scutul ornamentat cu cercuri concentrice incizate.

Cataramele cu placa în formă de scut neornamentat și cu bucla dreptunghiulară au constituit probabil prototipul de la care au derivat celelalte variante de tip „Sucidava” cu placa ornamentată prin ajurare. Cu toate acestea, exemplarele neornamentate vor fi folosite concomitent și cu variantele ornamentate, fiind atestate uneori chiar în aceleași complexe închise.

I, 1 b. *Cataramă cu placa ornamentată cu o cruce ajurată.* Asemenea exemplare, avînd ca motiv ornamental o cruce simplă ajurată, cu brațele drepte și aproximativ egale, sau uneori rotunjite, plasată către orificiul de prindere a spinului, sînt cunoscute doar în necropola de la Piatra Frecăței¹² (fig. 1/5), în vechile săpături de la Constanța (Tomis)¹³, jud. Constanța (fig. 1/4), precum și în așezarea de la Borniș¹⁴, jud. Neamț (fig. 1/3). Spre deosebire de exemplarele de la Piatra Frecăței și Constanța, piesa de la Borniș, de dimensiuni mai mari, are pe suprafața plăcii, în jurul crucii ajurate și de-o parte și de alta a lăcașului de sprijin a spinului de pe

⁷ A. Petre, *op. cit.*, p. 68, pl. 122 bis, 190 b.

⁸ V. V. Kovalevskaia, *Pojasnye nabory Eurastii IV—IX v v prjažki*, Moscova, 1979, p. 44—45, pl. XXI/8; A. I. Aibabin, *Pogrebenii kontza VII — pervoj poloviny VIII v v Krymy*, în *Drevnosti epochi velikogo pereselenija narodov V — VIII vekov*, Moscova, 1982, p. 174, fig. 4/11.

⁹ V. V. Kovalevskaia, *op. cit.*, p. 45, pl. XXI/9.

¹⁰ *Ibidem*, p. 46, pl. XXII/3.

¹¹ Z. Vinski, *op. cit.*, p. 38, pl. XXX/10.

¹² A. Petre, *op. cit.*, p. 70, pl. 126/200 c.

¹³ Informații Oct. Bounegru de la Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași, căruia îi mulțumim și pe această cale.

¹⁴ R. Popovici, *Două piese vestimentare din secolele VI — VII descoperite la Borniș — Neamț*, în *ArhMold*, XII, 1988, p. 249—251, fig. 1/2.

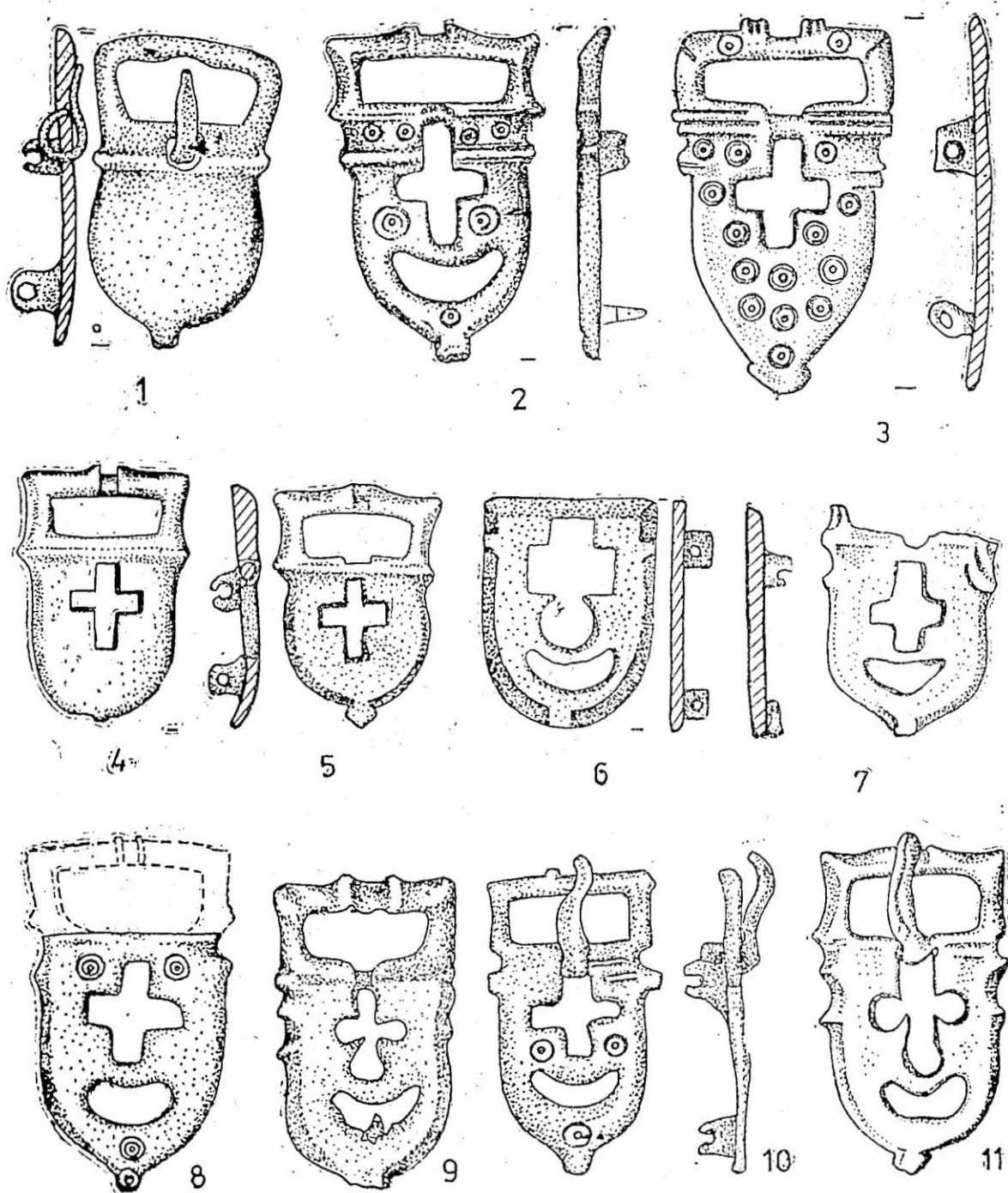

Fig. 1. Catarama de tip „Sucidava”. 1, 5, 9, 11, Piatra Frecăței; 3, Borniș; 4, Constanța; 6, Orșova; 7, Slava Rusă; 8, Izvoarele; 10, Noșlac.

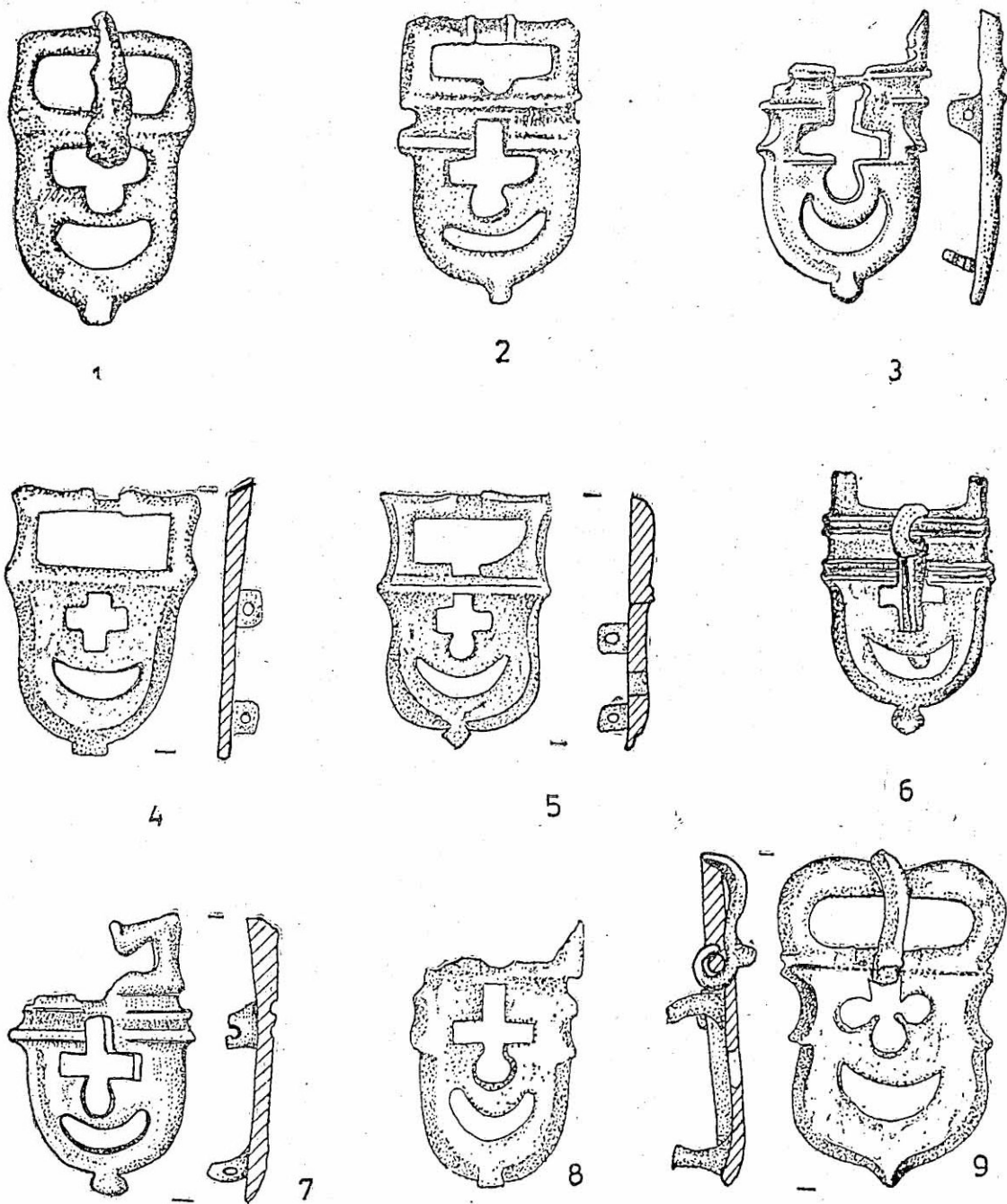

Fig. 2. Catarame de tip „Suclava”. 1, Bratel; 2,9, Piatra Frecăței; 3, Pecica; 4,8, Orșova; 5-6, Celei; 7, Dănești.

rama longitudinală superioară a buclei, ornamente alcătuite din cercuri concentrice executate prin ștanfare, iar pe marginea scutului plăcii creștături, obținute probabil prin pilire.

Piese asemănătoare cu exemplarele acestei variante nu sînt prea numeroase nici în alte părți ale Europei. Pînă în prezent, sînt cunoscute doar trei exemplare în Jugoslavia, două provenind de la Prahovo¹⁵ și unul de la Salona¹⁶, datînd din secolele VI—VII e. n., precum și un altul, din aceeași vreme, găsit la Palmyra¹⁷, în Siria.

I, 1 c. *Catarame cu placa ornamentată cu cruce și semilună ajurate*. Cele mai numeroase exemplare de catarame de tip „Sucidava” prezintă pe placă, pe lingă o cruce cu brațele drepte sau uneori rotunjite și o semilună, cu colțurile situate în sus, plasată la baza crucii. Multe din exemplarele acestei variante prezintă ca decor suplimentar și cercuri concentrice sau cu punct, mai mari sau mai mici dispuse, fie de-o parte și de alta a brațelor crucii (sus sau jos), fie la baza semilunei sau la baza buclei. Piese de acest fel sînt atestate la Piatra Frecăței¹⁸ (fig. 1/9, 11; 2/2, 9), Alba Iulia¹⁹ (fig. 1/2) și Noșlac²⁰, jud. Alba (fig. 1/10), Bratei²¹, jud. Sibiu (fig. 2/1), Pecica²², jud. Arad (fig. 2/3), Celei (Sucidava)²³, jud. Olt (fig. 2/5—6), Orșova (Dierna)²⁴, jud. Mehedinți (fig. 1/6; 2/4, 8), Dănești²⁵, jud. Vaslui (fig. 2/7), Izvoarele²⁶, jud. Constanța (fig. 1/8) și Slava Rusă²⁷, jud. Tulcea (fig. 1/7).

Piese aparținînd acestei variante sînt întîlnite și în alte numeroase părți ale Europei, unele prezentînd dimensiuni și forme aproape identice, precum și ornamente suplimentare asemănătoare. Astfel de variante de catarame de tip „Sucidava” au fost descoperite în Jugoslavia (la Knin, Mihaljevici, Donicko-Brdo, Cezavo, Čaricin-Grad, Jegodin-Mala etc.)²⁸, în Bulgaria (Arčar, Pernik, Vukovo, Varna, Razgrad, Sadovetz, Slokosnica, regiunea Vidin etc.)²⁹, unele din ele fiind ornamentate și cu cercuri concentrice. De asemenea, piese asemănătoare mai sînt cunoscute în Grecia (Stobi, Olimpia)³⁰, în Ungaria (Szentcs-Nagyhegy, Jánosida Totkérpuszta, Szöreg-Zicgelei)³¹, în Italia la Cividale-San Giovanni³², în Franța (Londinieres, Envermeu, Conflans s. Seine, Messyngny etc.)³³, în Crimeia la Chersones³⁴ și chiar în curganul de la Malaja Ternovka³⁵, în regiunea Mării de Azov.

I, 1 d. *Catarame cu placa ornamentată cu cruce și semilună ajurate și două orificii laterale*. Exemplarele de catarame încadrate în această variantă prezintă, în toate cazurile, pe lingă decorul format din cruce și semilună ajurate și două orificii circulare, situate de obicei sub brațele laterale ale crucii. Piese prezentînd acest ornament sînt întîlnite la Piatra Frecăței³⁶ (fig. 3/5), Histria³⁷, jud. Constanța (fig. 3/3), Adamclissi (Tropaeum Traiani)³⁸, jud. Constanța (fig. 3/2), precum și la Celei³⁹ (fig. 3/1). Prin amplasarea laterală a orificiilor între cruce și semilună, decorul ajurat pare a sugera, uneori, o mască umană.

¹⁵ D. Janković, *Podunavski deo oblasti Akvisa u VI i početkom VII veka* Beograd, 1981, p. 175, pl. XVII/1,4.

¹⁶ Z. Vinski, *op. cit.*, p. 37, pl. XXX/1.

¹⁷ K. Assa'd, E. M. Ruprechtsberger, *Palmyra in spätantiker oströmischer (byzantinischer) und frühislamischer Zeit*, in *Palmyra. Geschichte, Kunst und Kultur der syrischen Oasenstadt*, Linz, 1987, p. 446, fig. 11.

¹⁸ A. Petre, *op. cit.*, p. 68—69, pl. 122 bis, 189 c; 124/197; 125/199 b.

¹⁹ R. Heitel, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din zona sud-vestică a cetății de la Alba Iulia (1968—1977)*, II — *Piese de metal*, in *SCI VA*, 37, 1986, 3, p. 239, fig. 2/1; 4/3a-b.

²⁰ M. Rusu, *The prefeudal cemetery of Noșlac (VIth—VIIth centuries)*, in *Dacia*, N.S., V, 1962, p. 279, fig. 2/35.

²¹ R. Florescu, I. Miclea, *Daco-romanii*, vol. II, București, 1980, p. 209, fig. 773.

²² D. Csallány, *Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken*, Budapesta, 1961, p. 143—144, pl. CCXIII/13, publicată invers.

²³ D. Tudor, *Sucidava, II*, in *Dacia*, VII—VIII, 1941, p. 372, fig. 8/b.

²⁴ J. Werner, *op. cit.*, p. 39, fig. 6/1—2, 4.

²⁵ D. Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI e. n. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, Iași, 1978, p. 19, nota 49.

²⁶ V. Culică, *Obiecte de caracter creștin din epoca romano-bizantină, găsite la Pirjoaia — Dobrogea*, in *Pontica*, II, 1969, p. 367, fig. 3/2.

²⁷ A. Opalț, *O săpătură de salvare în orașul antic Iliida*, in *SCI VA*, 42, 1991, 1—2 p. 47, fig. 19/42

²⁸ J. Werner, *op. cit.*, p. 45, pl. 8/10—11; Z. Vinski, *op. cit.*, p. 37—38, pl. XXX/2—4,9; A. Jovanović, *Nakit u rimskoj Dardanii*, Beograd, 1978, p. 173, fig. 150; M. Vasić, *Čezavo-Castrum None*, in *Starinar*, XXXIII—XXXIX (1982—1983), 1984, p. 119—120, fig. 4.

²⁹ J. Werner, *op. cit.*, p. 45; D. Csallány, *Byzantinische Schnallen und Gürtelbeschläge mit Maskenmuster*, in *Acta Antiqua*, X, 1962, 1—3, p. 60—62, pl. III/4, 6—8; Z. Vinski, *op. cit.*, p. 37—38, pl. XXXI/4, 6; V. Ljubenova, *Poselence rimskoj rannevizantijskoj epochi*, in *Pernik*, I, Sofia, 1981, p. 177, fig. 119/3—4.

³⁰ J. Werner, *op. cit.*, p. 45; Z. Vinski, *op. cit.*, p. 37—38, pl. XXX/11.

³¹ J. Werner, *op. cit.*, p. 45; D. Csallány, *op. cit.*, p. 60, pl. II/5—6, 8; Z. Vinski, *op. cit.*, p. 37—38, pl. XXXI/7.

³² J. Werner, *op. cit.*, p. 45, pl. 8/7; D. Csallány, *op. cit.*, p. 62, pl. III/1.

³³ J. Werner, *op. cit.*, p. 45; M. Colardelle, *Sépulture et traditions funéraires du Ve au XIIIe siècles ap. J.—C. dans les campagnes des Alpes françaises du Nord*, Grenoble, 1983, p. 325, fig. 115/7.

³⁴ V. V. Kovalevskaia, *op. cit.*, p. 45, pl. XXI/13.

³⁵ *Etnokul'turnaja karta territorii Ukrainskoj SSR v I tys. n. e.*, Kiev, 1985, p. 103, fig. 18/14.

³⁶ A. Petre, *op. cit.*, p. 67, pl. 122/188 c.

³⁷ Em. Condurachi și colaboratorii, *Șantierul Histria, în Materiale*, 7, 1961, p. 260, fig. 25/b.

³⁸ I. Bogdan-Cătănicu, Al. Barnea, *în Tropaeum Traianum, Celateia*, I, București, 1979, p. 192, fig. 174/10.7.

³⁹ D. Tudor, *op. cit.*, p. 372, fig. 8/a.

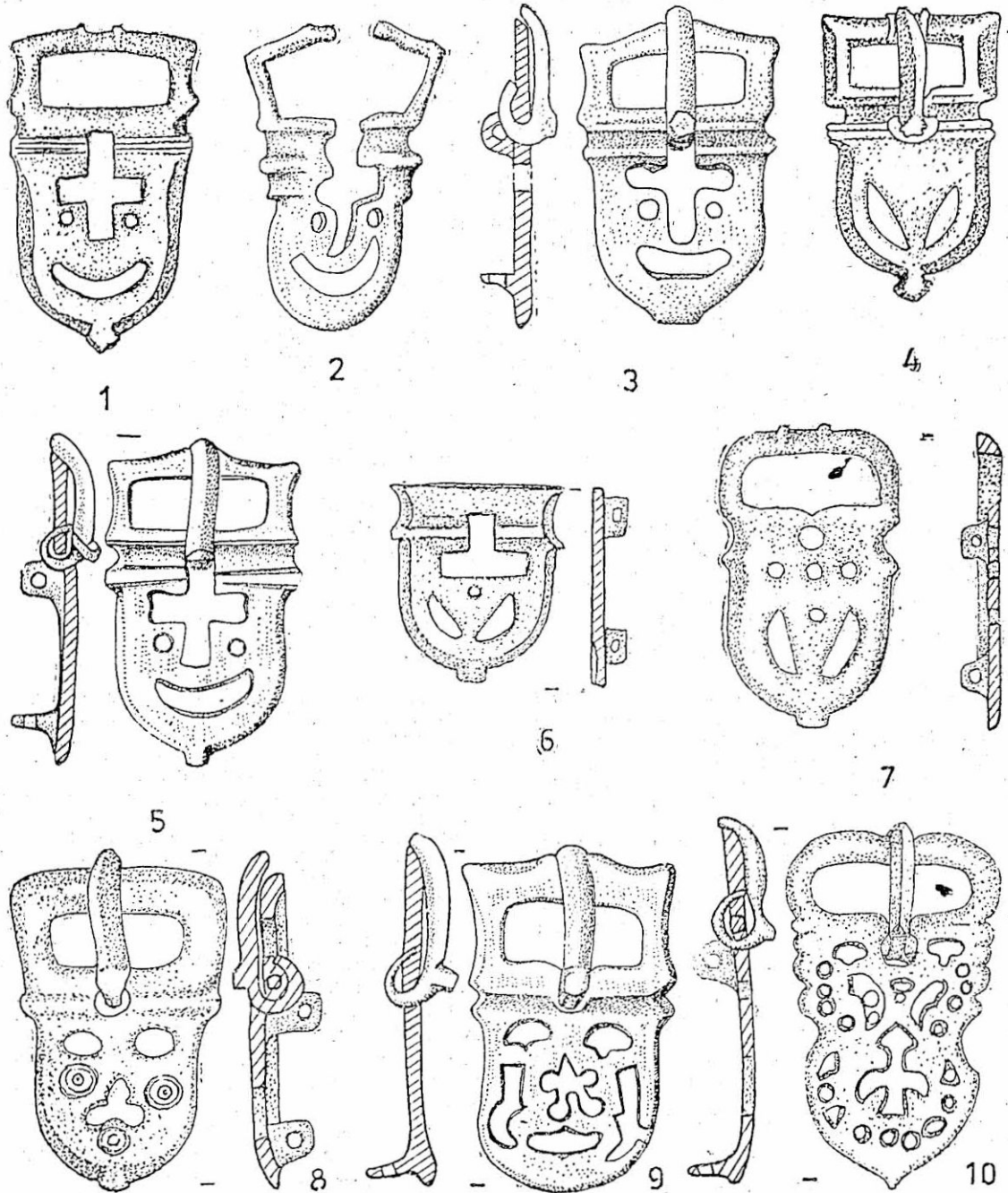

Fig. 3. Catarama de tip „Sucidava”. 1, 7, Celei; 2, Adamclissi; 3, Histria; 4-5, 8-10, Piatra Frecăței; 6, Orșova.

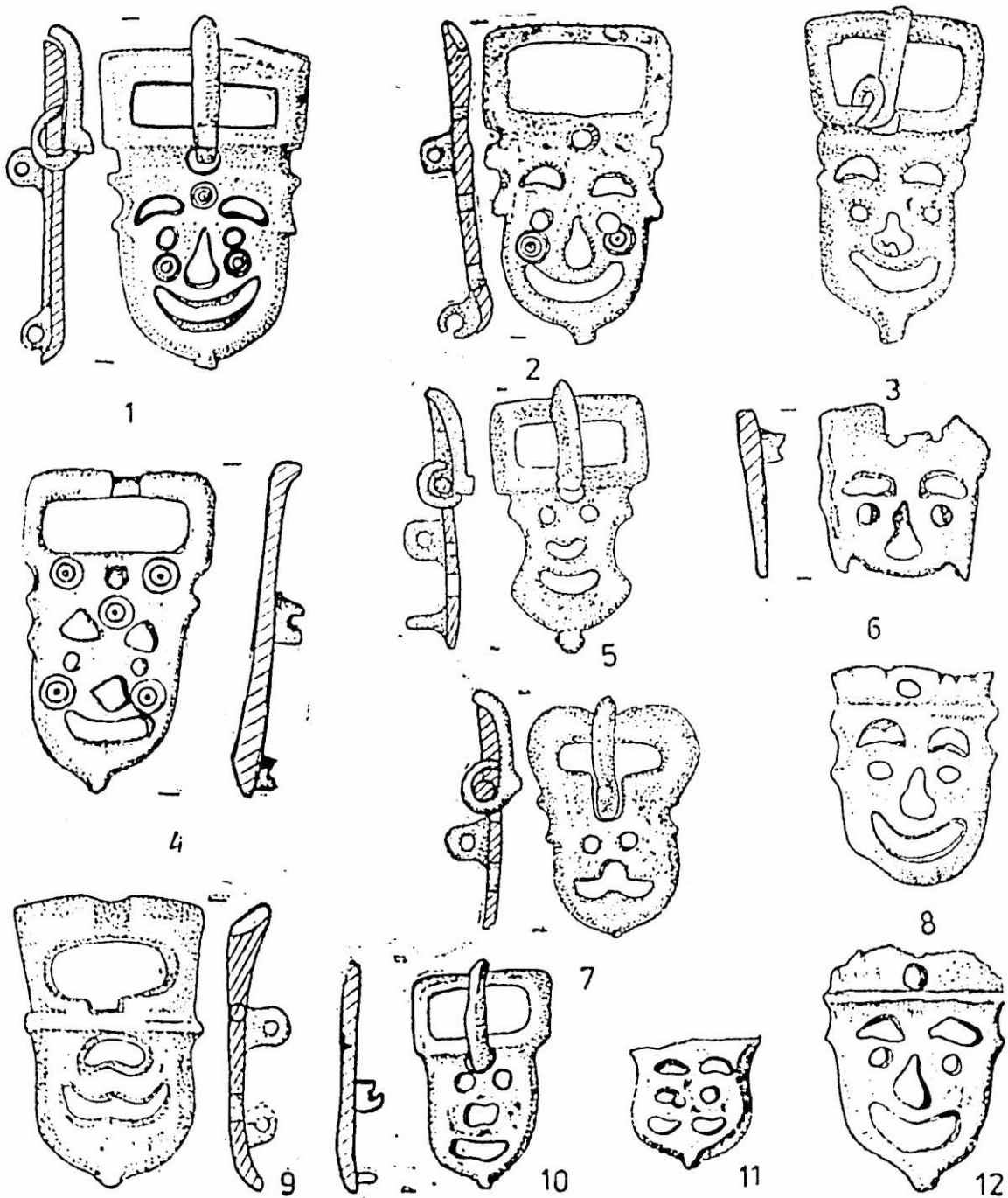

Fig. 4. Catarama de tip „Sucidava”. 1-3, 5, 7-9, Piatra Frecăței; 4, 6, 10, Slava Rusă; 11, Adamclissi; 12, Ilfistria.

În afara granițelor țării noastre, exemplare aparținând acestei variante sînt atestate în Jugoslavia (Kranj, Čaricin-Grad, Goradac)⁴⁰, în Ungaria la Klärafalva-Deszk⁴¹, în sudul Germaniei la Regensburg⁴², de unde provin două piese, precum și Crimeia, la Kerč și Suuk-Su⁴³. Asemănător ca decorație este și exemplarul fragmentar descoperit în Egipt, la Aemin-Panopolis⁴⁴.

I, 1 e. *Catarame cu placa ornamentată cu semilune și segmente de cerc ajurate și orificii laterale*. Cataramele încadrate în această variantă au placa în formă de scut, lipsite de crucea ajurată. Bucla este dreptunghiulară, mai rar oval alungită. Placa este ornamentată, fie cu segmente de cerc sau semilune ajurate, dispuse oblic sau aproape vertical, fie însoțite de orificii laterale sau centrale, uneori situate în jurul unui motiv ajurat în forma literei T întoarsă, sau a unor semilune legate între ele etc. Asemenea exemplare sînt atestate la Piatra Frecăței⁴⁵ (fig. 3/4) și la Orșova⁴⁶ (fig. 3/6). Un exemplar provenit de la Celei (fig. 3/7) are pe placă o cruce formată din orificii însoțite de două semilune dispuse oblic⁴⁷.

Asemenea exemplare aparținând variantei de mai sus sînt cunoscute în Jugoslavia la Prahovo⁴⁸, la Constantinopol⁴⁹, în Crimeia la Chersones și Kerč⁵⁰ și în zonele învecinate (Čimi, Čegem, Balka, Kumbulta și Nač'ik)⁵¹, în Ungaria la Alsó-Páhok, Gyöd și Pécs⁵², în Italia la Meizza⁵³, precum și la Palmyra⁵⁴, în Siria.

I, 1 f. *Catarame cu motive ajurate sugerînd o mască umană*. Exemplarele aparținând acestei variante sînt destul de numeroase prezentînd, în funcție de amplasarea pe suprafața plăcii a orificiilor, semilunelor sau a ornamentelor formate din cercuri concentrice sau cu punct, o destul de mare diversitate. De obicei, prin orificii sînt redați ochii, iar prin semilune ajurate, mai lungi sau mai scurte, sugerate gura și sprîncelele. Prin motivele ajurate în formă de pară sau ovale alungite este sugerat nasul. Cele mai multe și mai diversificate, din punct de vedere al motivelor ornamentale, sînt exemplarele atestate la Piatra Frecăței⁵⁵ (fig. 4/1—3, 8), unde se constată o destul de mare diversitate a pozițiilor elementelor anatomice ale feței umane. Cîte un exemplar a fost descoperit și la Adamelissi⁵⁶ (fig. 4/11) și Histria⁵⁷ (fig. 4/12) iar două exemplare la Slava Rusă⁵⁸, jud. Tulcea (fig. 4/4, 6, 10).

Exemplare identice sau apropiate ca dimensiuni și dispunere a motivelor, care compun masca umană pe suprafața plăcii, sînt documentate în Jugoslavia (Markovi-Kuli, Prahovo, Osijek, Negotin)⁵⁹, la Constantinopol⁶⁰, în Bulgaria, în zona Vidinului⁶¹, precum și în Crimeia la Chersones, Kerč și Arteksk⁶². Unele exemplare, la care bucla a fost ruptă din vechime și ulterior pilită, au fost considerate în mod eronat drept aplici.

I, 1 g. *Catarame cu diferite motive ajurate pe placă*. Cîteva exemplare, la care bucla este ovală, uneori alungită, ușor îndoită pe rama superioară și cu placa în formă de scut, aparținînd și ele în principal tipului „Suicidava”, alcătuiesc, prin dispoziția ornamentelor de pe placă, o variantă aparte. Motivele ajurate de pe suprafața plăcii sînt constituite din orificii circulare, fie în formă de pară neregulată, treflată sau semilună etc., dispuse simetric în diferite combinații. Asemenea exemplare au fost atestate numai printre descoperirile de la Piatra Frecăței⁶³ (fig. 3/8—10; 4/5, 7, 9) și la Slava Rusă⁶⁴ (fig. 4/4), unde sînt întîlnite piese care, prin amplasarea motivelor ajurate, ar putea și ele sugera o mască umană.

⁴⁰ J. Werner, *op. cit.*, p. 45, pl. 8/6; D. Csallány, *op. cit.*, p. 60, pl. IV/1; Z. Vinski, *op. cit.*, p. 38, pl. XXX/6—8; V. Stare, *Kranj necropola iz časa preseljevanja Gudsev*, Ljubljana, 1980, p. 78, pl. 115/3.

⁴¹ D. Csallány, *op. cit.*, p. 60, pl. II/7—7a.

⁴² J. Werner, *op. cit.*, p. 45, pl. 8/9; D. Csallány, *op. cit.*, p. 60, pl. III/2.

⁴³ V. V. Kovalevskaia, *op. cit.*, p. 45, pl. XXI/14.

⁴⁴ J. Werner, *op. cit.*, p. 45, pl. 7B, 6; D. Csallány, *op. cit.*, p. 57, pl. V/2.

⁴⁵ A. Petre, *op. cit.*, p. 68, pl. 122 bis, 190 c.

⁴⁶ J. Werner, *op. cit.*, p. 39, 45, fig. 6/3.

⁴⁷ D. Tudor, *Sucidava III*, in *Dacia*, XI—XII, 1948, p. 193, fig. 41/23.

⁴⁸ D. Janković, *op. cit.*, p. 175, pl. XVII/6.

⁴⁹ D. Csallány, *op. cit.*, p. 65, pl. I/4—4a (cu bucla dreptunghiulară).

⁵⁰ V. V. Kovalevskaia, *op. cit.*, p. 44—45, pl. XXI/4, 15—16.

⁵¹ *Ibidem*, p. 45—46, pl. XXI/16; XXII/10—11.

⁵² N. Fettich, *Die Metallkunst der Landenhmenden Ungarn*, Budapesta, 1937, pl. CXXIX/48; A. Kiss, *Avur Ceme-teries in county Baranya*, Budapesta, 1977, p. 41, 94, pl. IX/67, 6; XXXV/18.

⁵³ M. Torcellan, *Le tre necropoli altomedievali di Pinguente*, All'insegna del Giulia, 1986, p. 66, pl. 14/4.

⁵⁴ K. Assa'd, E. M. Ruprechtsberger, *op. cit.*, p. 446, fig. 11.

⁵⁵ A. Petre, *op. cit.*, p. 68, pl. 122 bis, 189 b; 123/191 b, 192 b, 193; 124/194 b; 195 b.

⁵⁶ I. Bogdan-Cătănicu, *Al. Barnca*, *op. cit.*, p. 189, fig. 165/10.22.

⁵⁷ Em. Condurachi și colaboratorii, *Șantierul arheologic Histria*, in *Materiale*, IX, 1970, p. 189, fig. 9/4.

⁵⁸ A. Opaî, *op. cit.*, p. 47, fig. 18/43, 45.

⁵⁹ Z. Vinski, *op. cit.* p. 37—38, pl. XXX/5; XXXI/1; D. Janković, *op. cit.* p. 175, pl. XVII/2; J. Mikulčik, M. Bilbija, *Markovi Kuli-Vodno*, in *Macedoniae Acta Archaeologica*, 7—8, 1981—1982, p. 212, fig. 7/1.

⁶⁰ D. Csallány, *op. cit.*, p. 58, pl. I/3—3a; IV/10.

⁶¹ Material inedit. Piesa se păstrează în Muzeul de istorie din Vidin, inv. I — 362.

⁶² N. I. Repnikov, *Nekotorye mogil'nik oblasti Krymskich gotov*, I, in *Izvestja*, 19, Odessa, 1906, p. 66, pl. X/22; D. Csallány, *op. cit.*, p. 56, pl. II/1.

⁶³ A. Petre, *op. cit.*, p. 69, pl. 125/198 c.

⁶⁴ A. Opaî, *op. cit.*, p. 47, fig. 18/44.

În general, exemplare cu asemenea ornamente sînt destul de rare și în afara regiunilor carpato-dunăreano-pontice fiind cunoscute doar în Ungaria la Szelevény⁶⁵, precum și în colecția Diergardt din Köln⁶⁶.

★

După cum s-a arătat mai sus, cataramele de tip „Sucidava” au fost cercetate într-un context mai larg, urmărindu-se pe lîngă originea, tehnica de producere și răspîndirea lor geografică într-o anumită măsură și apartenența lor etno-culturală. Așa cum de altfel s-a precizat, asemenea tip de piesă vestimentară este în mod cert un produs al atelierelor din Imperiu, din perioada secolelor VI—VII e.n., folosirea lui în timp, preferențială pentru populațiile romanizate în-deosebi explicînd în parte și marea sa varietate, în ceea ce privește mai ales motivele ornamentale. Nu este însă exclus, ca multe piese să fi fost produse chiar de unii meșteri bizantini itineranți sau imitate local de către meșteșugarii-autohtoni.

Determinarea diferitelor variante de cataramă de tip „Sucidava”, ca cele prezentate mai sus, a avut drept principal criteriu, după cum s-a subliniat deja, o anumită evoluție a decorului de pe placa în formă de scut, pornindu-se de la exemplarele cele mai simple, nedecorate, pînă la piesele cu placa avînd ornamente ajurate mai complicate. Cu toate acestea, în funcție de evoluția ornamentelor de pe placă, este încă dificil de stabilit o cronologie mai precisă pentru fiecare variantă în parte, deoarece exemplare diferite în ceea ce privește ornamentele ajurate sînt frecvent întîlnite în aceleași orizonturi culturale din multe obiective și adesea chiar în aceleași complexe închise, constatare ce evidentiază limpede contemporaneitatea variantelor respective.

Cronologic, cele mai timpurii exemplare apar cam în al doilea sfert al secolului al VI-lea, menținîndu-se, indiferent de variante, pînă către mijlocul secolului al VII-lea⁶⁷. Precizările de ordin cronologic au putut fi posibile datorită faptului că, în multe cazuri, mai ales în mormînte, ele au fost descoperite împreună cu alte piese de inventar, caracteristice acestei perioade și, uneori, chiar în asociație cu monede bizantine, reprezentînd emisii din timpul domniei lui Justinian I și pînă în vremea lui Heraklius.

După cum s-a arătat, cataramele de tip „Sucidava” au avut o destul de largă răspîndire geografică, exemplare aparținînd diferitelor variante menționate fiind atestate, atît în Europa, cît și în nordul Africii și vestul Asiei. Pînă în prezent, numărul cel mai mare de asemenea piese vestimentare a fost descoperit în Europa. În afară de spațiul carpato-dunăreano-pontic, unde sînt atestate cele mai numeroase exemplare (circa 55 de piese), alte cîteva zeci provin din regiunile Peninsulei Balcanice, care au făcut parte din Imperiul Bizantin (Bulgaria, Jugoslavia, Grecia) și din Crimeia sau regiunile învecinate nord-pontice. În număr mult mai mic asemenea cataramă sînt semnalate în Ungaria, Germania, Franța etc. Concentrarea lor în număr mare în regiunile carpato-dunăreano-pontice și în unele zone din Peninsula Balcanică sugerează că producerea lor s-a datorat, fără îndoială, atelierelor bizantine din aceste părți ale Imperiului.

În ceea ce privește motivele ornamentale de bază, un interes aparte îl prezintă exemplarele cu placa avînd ca motiv ornamental principal o cruce ajurată. Un asemenea ornament, neîndoielnic de origine creștină, conferea obiectului vestimentar respectiv și o anumită semnificație de ordin religios, magico-apotropaic, frecvența lor în medii aproape exclusiv creștine (mormînte sau așezări romano-bizantine), fiind desigur explicabilă din acest punct de vedere. În aceeași măsură prezintă interes și exemplarele cu placa avînd motive geometrice ajurate (semilune, orișcii circulare, în formă de pară, virgule etc.), dispuse astfel pe suprafața ei, încît să sugereze o mască (față) umană, motiv de altfel frecvent întîlnit în ornamentica meseriilor artistice bizantine din perioada secolelor VI—VII e. n.

În general, ca produs specific al centrelor meșteșugărești din Imperiu, cataramele de tip „Sucidava” au avut o largă răspîndire, în primul rînd în mediul populațiilor romanice, lipsind pînă în prezent în regiunile locuite exclusiv de slavi sau alte grupuri etnice. Cu toate acestea, izolat, asemenea exemplare se întîlnesc și în unele complexe aparținînd unor populații migratoare, prezența lor (desigur mult mai rară), fiind determinată, în aceste cazuri, fie de natură relațiilor lor cu Imperiul, fie de legăturile directe ale acestora cu mediul populațiilor romanice, în mijlocul cărora unele grupuri etnice alogene s-au stabilit temporar, ca de exemplu cele ale gepizilor din Transilvania sau ale avarilor din Pannonia. Indiferent de acestea însă, prin originea și numărul foarte mare al exemplarelor atestate în regiunile carpato-dunăreano-pontice, ca și a aceloră dintre Dunăre și Balcani, cataramele de tip „Sucidava” trebuie puse, în primul rînd, în legătură cu prezența aici a populației autohtone, romanice.

II. CATARAME DE TIP „SALONA-HISTRIA”. Cataramele care, prin caracteristicile lor, sînt încadrate în tipul denumit „Salona-Histrìa” au fost atestate în teritoriile carpato-dunăreano-pontice în număr destul de redus, pînă în prezent fiind cunoscute doar opt exemplare, răspîndite în cea mai mare parte în zonele de sud ale spațiului respectiv.

⁶⁵ D. Csallány, *op. cit.*, p. 66, pl. V/6.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 39.

⁶⁶ J. Werner, *op. cit.*, p. 39, pl. 5/6.

Pieseile aparținând acestui tip au fost turnate din bronz în tipare bivalve, dimensiunile și forma diferitelor piese fiind relativ apropiată, uneori aproape identică. Bucla acestor catarami, de obicei oval-alungită, mai rar rotundă, se termină cu un mic scut, prelungit cu o tijă (picior) de circa 1—2 cm, de formă paralelipipedică. Scutul de la baza buclei este prevăzut cu un orificiu circular, în care se introducea, prin îndoire, capătul inferior al spinului, lucrat fie din bronz, fie din fier. Pe rama superioară a buclei se află un lăcaș, ușor adâncit, pentru sprijinirea spinului. Tija prelungită a scutului este prevăzută la partea ei inferioară cu un lăcaș de formă drep-

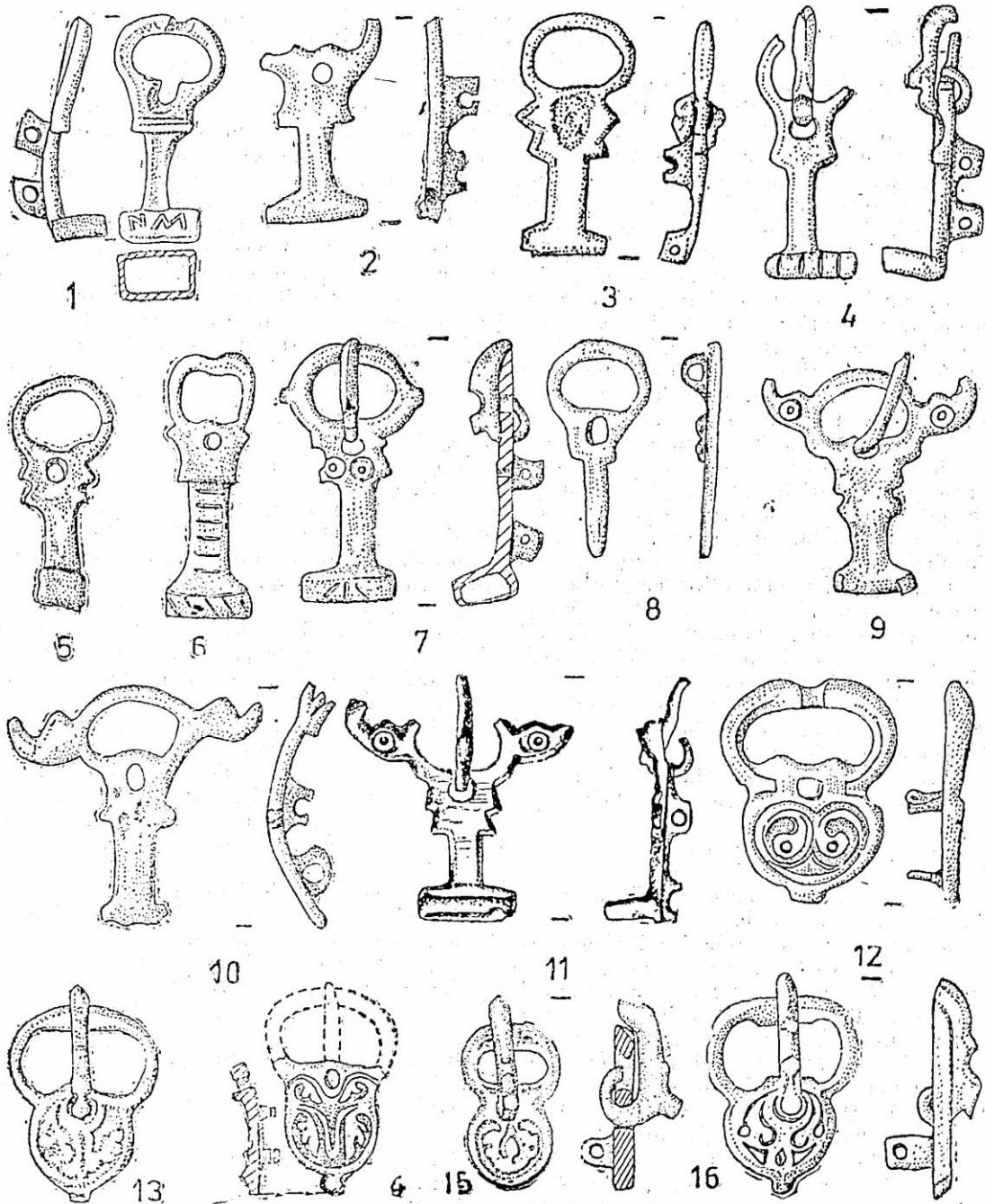

Fig. 5. Catarami de tip „Salona-Histria” (1—6,8). „Păpa” (7,9—11) și „Siracuza” (12—16). 1, Izvoarele; 2, 10, Sărata Monteoru; 3, Rașcov; 4, 16, Dunăreni; 5, 9, 13, Histria; 6, Orșova; 7, 12, Bratei; 8, Păcuiul lui Soare; 11, Unirea (Capul Dolojman); 14, Balta Verde; 15, Botoșana.

tunghiulară, cu lăţimea de aproximativ 1 cm şi lăţimea de circa 0,5 cm, prin care se introducea şi se fixa limba metalică a curelei, special realizată în cazul unor astfel de cataramă. Întrucît, fără excepţie, asemenea tip de cataramă este prevăzută la capătul tijeii cu lăcaşul dreptunghiular amintit, este de presupus că ele au fost folosite numai la curele care aveau la unul din capete o limbă metalică. Pe spatele tijeii (piciorului) sînt fixate prin sudare două urechiuşe, cu orificii circulare, cu ajutorul cărora catarama era prinsă de curea.

Unele exemplare de cataramă de tip „Salona-Histria” prezintă, fie pe scut sau tija sa (picior), fie pe suprafaţa din exterior a lăcaşului de fixare a limbii de curea, unele ornamente alcătuite din linii simple sau grupate, orizontale, verticale sau oblice, aplicate prin incizie sau executate prin pilire. După turnarea în tipar, fiecare piesă era finisată prin pilire şi ulterior ornamentată. Prin acelaşi procedeu a fost probabil modelat şi scutul care, la unele exemplare are baza dreaptă, iar la altele prezintă lateral sau la bază proeminenţe triunghiulare, conice sau trapezoidale, alcătuiind astfel două variante, în funcţie şi de forma scutului plăcii.

Exemplare de cataramă de tip „Salona-Histria” sînt cunoscute deocamdată numai printre descoperirile de la Histria⁶⁸ (fig. 5/5), Izvoarele⁶⁹ (fig. 5/1), Păciul lui Soare⁷⁰ (fig. 5/8) şi Dunăreni⁷¹, jud. Constanţa (fig. 5/4), Sărata Monteoru⁷², jud. Buzău (fig. 5/2), Orşova⁷³, jud. Mehedinţi (fig. 5/6), precum şi la Raşcov⁷⁴, raion Hotin (fig. 5/3). Un alt exemplar, de acelaşi tip, este menţionat ca provenind dintr-un mormînt de înhumare de la Capidava⁷⁵, jud. Constanţa.

În afara teritoriului carpato-dunăreano-pontic, exemplare de cataramă aparţinînd acestui tip, destul de asemănătoare între ele în ceea ce priveşte forma buclei, a scutului de la baza ei şi a tijeii prelungite, precum şi a unor ornamente, au fost descoperite îndeosebi în Jugoslavia (Salona, Aradač, Adorjan, Čaricin-Grad, Selič-Lovćenak, Poreč etc.)⁷⁶, precum şi în Ungaria (la Csákberény, Környe şi Tiszadersz)⁷⁷ şi în Crimeia (la Sunk-Su şi Sacharna Golivka)⁷⁸. Un exemplar, care ar putea proveni tot din Crimeia, face parte din cunoscuta colecţie Diergardt, iar un altul, probabil o variantă, a fost descoperit la Luni⁷⁹, în Italia. Considerate şi ele un produs al atelierelor meşteşugăreşti bizantine, cataramele de tip „Salona-Histria” au, după cum s-a văzut, o răspîndire geografică mai restrînsă decît alte tipuri de piese vestimentare bizantine. Teritorial, prezenţa lor este atestată totuşi numai în regiunile locuite de o populaţie romanică sau aflată în legături directe cu Bizanţul.

Cronologia descoperirilor de acest gen, limitată în general între sfîrşitul secolului al VI-lea şi prima jumătate a secolului al VII-lea, este asigurată de contextul arheologic în care asemenea piese au apărut, în cele mai multe cazuri însoţite de obiecte vestimentare şi de podoabă, multe din ele de asemenea de sorginte bizantină, datate în aceeaşi vreme. Este cazul exemplarelor descoperite în unele complexe închise (mormînte şi cripte funerare), ca cele de la Suuk-Su (mormîntul nr. 29 şi 118), Sacharna Golivka (mormîntul nr. 52), Tiszadersz (mormîntul nr. 3), Sărata Monteoru (mormîntul nr. 564), Sekiç-Lovćenak etc., datarea unora dintre acestea prelungindu-se, pe baza monedelor bizantine, pînă în vremea domniei împăraţilor Heraklius şi Heraklius-Constantin.

Data fiind repartiţia lor geografică, se poate presupune că asemenea tip de obiect vestimentar nu a fost răspîndit în regiunile locuite exclusiv de germani şi slavi şi nici în teritoriile Imperiului de la sud de munţii Balcani, unde populaţia rămăsese în secolele VI-VII e. n. în cea mai mare parte greacă, nefiind integrată, ca alte zone ale Peninsulei Balcanice, în intensul proces de romanizare. Concentrarea acestui tip de cataramă (ca de altfel şi a altor produse specifice bizantine), în Dobrogea şi Jugoslavia (foarte posibil şi în Bulgaria, dar nepublicate încă), face plauzibilă presupunerea că ele au fost produse în centrele meşteşugăreşti din regiunile menţionate, fiind destinate îndeosebi populaţiei autohtone, romanice, de unde, pe calea comerţului, unele exemplare au putut ajunge probabil şi în Pannonia sau în Crimeia, zone unde localnicii se aflau şi ei în strînse legături cu Imperiul. Prin urmare, atît în regiunile carpato-dunăreano-pontice cît şi în cele învecinate de la sudul Dunării de Jos, cataramele de tip „Salona-Histria” pot fi

⁶⁸ S. Uenze, *op. cit.*, p. 143—146, fig. 1/13.

⁶⁹ P. Diaconu, *Obiecte romane tirzii de la Pîrjoaia*, în *SCIVA*, 25, 1974, 2, p. 292—293, fig. 1/10.

⁷⁰ Idem, *Cîteva fibule din epoca romană şi romană tirzie de la Păciul lui Soare şi Dervent (judeful Constanţa)*, în *Cultură şi civilizaţie la Dunărea de Jos*, I, Călăraşi, 1985, p. 89, fig. 8.

⁷¹ C. Scorpan, *Descoperiri arheologice diverse la Sacidava*, în *Pontica*, XI, 1978, p. 171, pl. XI/55; XI/55, considerată cronat de tip „Siracuză”.

⁷² S. Uenze, *op. cit.*, p. 143—146, fig. 1/6.

⁷³ *Ibidem*, p. 143—145, fig. 1/5.

⁷⁴ V. D. Baran, *Praškaja kul'tura Podnestrov'ja (po materialnam poselenii u. s. Raškov)*, Kiev, 1988, p. 20—21, fig. 12/6.

⁷⁵ C. Scorpan, *op. cit.*, p. 171, nota 26.

⁷⁶ S. Uenze, *op. cit.*, p. 143—146, fig. 1/1—4; D. Dimitrijević, J. Kovačević, Z. Vinski, *Seoba Naroda*, Zemun, 1962, p. 11, 49, 56; Z. Vinski, *op. cit.*, p. 17—18, pl. IX/1—3, 5.

⁷⁷ S. Uenze, *op. cit.*, p. 143—146, fig. 1/11—12; A. Salamon, I. Erdely, *Das völkerwanderungszeitliche Gräberfeld von Környe*, Budapesta, 1971, p. 97, pl. 19/105, 8.

⁷⁸ N. Fettich, *op. cit.*, p. 282, pl. 121—124; S. Uenze, *op. cit.*, p. 143—144, fig. 1/7—8.

⁷⁹ S. Uenze, *op. cit.* p. 144, fig. 1/10 (Diergardt); O. von Hessen, *Secondo contributo alla archeologia longobarda in Toscana*, in *Studi*, XI, 1, Firenze, 1975, p. 81, pl. 25/7. (Luni.)

socotite ca un produs local al atelierelor meșteșugărești bizantine, folosite în principal de numeroasa populație romanică din aceste părți ale Europei de sud-est.

III. CATARAME DE TIP „PĂPA”. Derivate evident din tipul „Salona-Histria”, cataramele de tip „Păpa” sînt, de asemenea, puțin numeroase în spațiul carpato-dunăreano-pontic, ca de altfel și în alte părți ale Europei. Spre deosebire de exemplarele de tip „Salona-Histria”, cataramele de tip „Păpa” au, de-o parte și de alta a buclei oval-alungite sau rotunde, proeminențe sugerînd capete sau ciocuri de pasăre precum și ornamente formate din cercuri concentrice sau cercuri cu punct. La unele exemplare capetele sau ciocurile de pasăre sînt mult stilizate, fiind redată prin ove sau cercuri obținute prin așurare în tipare. La partea superioară a buclei, care uneori este mai îngroșată, se află un lăcaș special pentru sprijinirea spinului de bronz sau fier. Bucla se termină printr-un mic scut trapezoidal cu baza dreaptă sau prevăzută cu proeminențe de formă triunghiulară. Scutul se prelungește cu o tijă (picior) la capătul căruia se află un lăcaș dreptunghiular, în care se introducea limba metalică a curelei. Tijă are dimensiuni în general mai reduse și uneori este ornamentată, ca și scutul, cu cercuri concentrice sau proeminențe laterale. Ca și alte tipuri de piese vestimentare, cataramele în discuție au fost turnate de obicei din bronz, în tipare bivalve, ulterior fiind finisate prin pilire și ornamentate prin ștanțare cu cercuri concentrice sau cu punct și linii orizontale sau verticale încizate. În general, dimensiunile cataramelor de tip „Păpa” sînt destul de apropiate aceluia de tip „Salona-Histria” și într-un caz și în celălalt putîndu-se folosi aceleași limbi metalice de curea.

În regiunile carpato-dunăreano-pontice asemenea tip de cataramă este atestat printre descoperirile de la Histria⁸⁰ (fig. 5/9), Unirea (Capul Dolojman)⁸¹, jud. Tulcea (fig. 5/11), Sărata-Monteoru⁸² (fig. 5/10) și Bratei⁸³ (fig. 5/7).

În afara acestui spațiu geografic, tipuri asemănătoare de catarame au fost descoperite mai ales în Ungaria, în unele morminte avare timpurii (Păpa, Gátér, Keszthely, Környe, Gyöd, Kunszentmárton și în unele localități necunoscute)⁸⁴, precum și în Crimeia⁸⁵. În complexe închise din Pannonia asemenea catarame apar în morminte de luptători, împreună cu o serie de obiecte specifice primei grupe de antichități avare timpurii, fiind uneori însoțite și de monede bizantine, reprezentînd emisiuni cuprinse între sfîrșitul secolului al VI-lea și prima jumătate a secolului al VII-lea⁸⁶. În general, datarea marelui majorității a cataramelor de tip „Păpa” se circumscrie primei jumătăți a secolului al VII-lea e. n. Este interesant de subliniat și faptul că, exemplarul de cataramă descoperit la Bratei pare să reprezinte o piesă intermediară între tipul „Salona-Histria” și tipul „Păpa” propriu-zis, proeminențele laterale de pe buclă fiind doar schițate, ceea ce pledează pentru susținerea ideii că ar putea fi un produs local.

Deși în majoritatea lor cataramele de tip „Păpa” sînt puse în categoria antichităților numite „avare timpurii”, prin derivarea lor certă din cataramele bizantine de tip „Salona-Histria”, ele nu pot fi considerate decît tot produse ale centrelor meșteșugărești din Bizanț, răspîndite, ca și alte obiecte de aceeași proveniență, în regiunile din vecinătatea Imperiului, aflate sub influența directă a civilizației sale. Imitînd, în cele mai multe cazuri, capete sau ciocuri de pasăre, și folosînd ornamentele formate îndeosebi din cercuri concentrice sau cu punct, întîlnite frecvent și pe plăcile unor fibule digitate, cataramele de tip „Păpa” au fost produse probabil în aceleași ateliere ca și fibulele menționate, foarte posibil nu numai în centrele din Peninsula Balcanică ci și în unele locale de la nordul Dunării și din Crimeia, fiind utilizate, atît de populația autohtonă, cît și de unele grupuri de migratori, care aveau deja legături cu civilizația Imperiului.

IV. CATARAME DE TIP „SIRACUZA”. Din categoria obiectelor vestimentare de certă origine bizantină fac parte și cataramele denumite de tip „Siracuză”. Deși în teritoriile carpato-dunăreano-pontice se cunosc, deocamdată, puțin exemplare, ele au totuși în alte părți ale Europei o destul de mare răspîndire. Bucla acestui tip de cataramă este întotdeauna oval-alungită, îngroșată puțin la partea superioară, unde bara longitudinală este prevăzută cu un lăcaș special pentru sprijinirea spinului. Placa care face corp comun cu bucla este cordiformă sau ca un scut cu părțile laterale mult bombate, terminat la capăt cu un mic buton de formă triunghiulară sau trapezoidală. În mijloc, acolo unde partea superioară a plăcii se unește cu bucla, piesele sînt prevăzute cu un orificiu circular, în care era introdus capătul inferior al spinului, îndoît sub formă de inel. Spinul, de obicei din bronz, este ușor încovoiat și are pe partea exterioară unul sau doi butoni. De asemenea, în multe cazuri spinul este mai gros și fațetat. Suprafața cordiformă sau

⁸⁰ Em. Condurachi și colaboratorii, *op. cit.*, în *Materiale*, 7, 1961, p. 233, fig. 5/2a-b.

⁸¹ M. Coja, *Cuploare antice descoperite în raza celății de la Capul Dolojman*, în *Peuce*, VI, 1977, p. 167, pl. IX.

⁸² I. Nestor, Eug. Zaharia, *Șantierul Sărata Monteoru*, în *SCIV*, 4, 1953, 1-2, p. 84-85, fig. 17.

⁸³ S. Cenze, *op. cit.*, p. 150, fig. 5/34.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 150-152, fig. 5/31-33, 38-39; A. Salamon, J. Erdely, *op. cit.*, p. 87, pl. 9/66, 6.

⁸⁵ N. I. Repnikov, *op. cit.*, p. 22, pl. X/10; I. I. Loboda, *Novye rannesrednevekovye mogil'nik v tugo zapadnom Krymu*, în *SA*, 2, 1976, p. 145, fig. 4/7-8.

⁸⁶ S. Cenze, *op. cit.*, p. 149-152; A. K. Ambroz, *Stremna i sedla rannegosrednevekov'ja kak khronologičeski pokazatel' (IV - VIII v v)*, în *SA*, 4, 1973, p. 88, fig. 3 b.

discoidală a plăcii este ornamentată, de regulă, cu două palmete, delimitate de doi lujeri longitudinali, care se termină prin câte o volută sau palmetă mai mică. Ele sînt situate de-o parte și de alta a orificiului de asamblare a spinului. În unele cazuri, palmetele sînt înlocuite cu lujeri simpli răsucii în spirală sau cu frunze mici și elo răsucite. În unele părți ale Europei au fost descoperite și, exemplare avînd pe placă ornamente zoomorfe sau cruciforme⁸⁷. Dimensiunile diferitelor exemplare ale acestui tip de cataramă variază destul de mult (între 3 și 6 cm), dar forma, decorul și alte detalii tehnice sînt, în general, destul de uniforme. Ca și alte obiecte vestimentare de acest gen, cataramele de tip „Siracuza” au fost turnate în tipare bivalve, apoi finisate prin pilire. Decorul de pe placă, lăcașul de prindere al spinului de pe buclă și orificiul lui de asamblare au fost turnate odată cu piesa. Pe spatele ei, placa este prevăzută cu două piciorușe dreptunghiulare perforate, cu ajutorul cărora catarama era fixată de curea. Marea majoritate a acestui tip de cataramă a fost turnată din bronz, dar se cunosc și piese lucrate din argint.

Pînă în prezent, în regiunile carpato-dunăreano-pontice sînt atestate asemenea exemplare printre descoperirile de la Balta Verde⁸⁸, jud. Mehedinți (fig. 5/14), Bratei⁸⁹ (fig. 5/11) Botoșana⁹⁰, jud. Suceava (fig. 5/15), Histria⁹¹ (fig. 5/13) și Dunăreni⁹², jud. Constanța (fig. 5/16). Un exemplar este menționat ca fiind descoperit la Capidava⁹³.

Exemplare de cataramă de tip „Siracuza” au fost răspîndite în numeroase părți ale Europei și chiar în nordul Africii. Cele mai multe piese provin din Italia (Nocera Umbra, Voltago, Cagliari, Luni, Fornovo-San Giovanni, Perugia, Brianza, Neapole, Siracuza, Vizzini, Belvedere, Canicattini, Sardinia etc.)⁹⁴, din Grecia (Atena, Corint, Stobi, Samos, Edessa etc.)⁹⁵, din Crimeia și zonele limitrofe litoralului de nord al Mării Negre (Suuk-Su, Chersones, Gursuf, Kerč, Čiufut-Kale, Inkerman, Sacharna Golivka, Borisoovski, Uzeni-Baş, Aromat, Nal'cik, Taman, Brody etc.)⁹⁶, precum și de la Constantinopol⁹⁷. De asemenea, se mai cunosc astfel de descoperiri în Jugoslavia (Salona, Pola, Mejica, Zadar, Novigrad etc.)⁹⁸, în Bulgaria (Sofia, Varna, Mesembria)⁹⁹, în Ungaria (Szeleveny, Szeged-Feherté, Dunapentele)¹⁰⁰ și izolat în Germania la Hanheim¹⁰¹, în Austria, la Innsbruck și Aldena¹⁰², în Belgia la Beveveaux¹⁰³ și chiar în Anglia în comitatele Kent și Sussex¹⁰⁴. Unele exemplare sînt semnalate și în nordul Africii, în Egipt la Antione¹⁰⁵, în Tunisia la Carthagina¹⁰⁶ și în Algeria în regiunea Rumuli¹⁰⁷. Numărul mare de exemplare, datate mai timpuriu, descoperite în Italia pare a indica producerea lor în unele centre meșteșugărești din această parte a Imperiului, de unde, pe calea comerțului, s-au difuzat mai ales în Peninsula Balcanică și în Crimeia. În general, asemenea piese vestimentare de certă factură bizantină au fost folosite în principal de populația Imperiului Bizantin, ajungînd întîmplător și în zone mai îndepărtate de influența bizantină, cum sînt, de exemplu cele din Anglia. În acest din urmă caz ele au putut fi tranzitate prin unii meșteri itineranți, negustori sau militari și prizonieri din Imperiu, poate chiar și de unele populații migratoare, care intraseră deja în contact cu lumea romano-bizantină.

Cronologia acestui tip de cataramă este limitată îndeosebi în secolul al VII-lea, cu o pondere mai mare pentru a doua sa jumătate și chiar în primele decenii ale secolului al VIII-lea¹⁰⁸. Exemplarele cele mai timpurii, care ar putea coborî cronologic chiar la sfîrșitul secolului al VI-lea și

⁸⁷ A. I. Aibabin, *op. cit.*, p. 166, fig. 1/6—7.

⁸⁸ D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, București, 1937, p. 235—238, fig. 293—294; D. Berciu, E. Comșa, *Săpăturile arheologice de la Balta Verde și Gogoșu*, în *Materiale*, 2, 1956, p. 403, fig. 122/1.

⁸⁹ L. Bărzu, *Continuitatea creației materiale și spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii*, București, 1979, fig. 13/8.

⁹⁰ D. Gh. Teodor, *Civiltăzta romanică la est de Carpați în secolele V—VII e. n. Așezarea de la Botoșana—Suceava*, București, 1984, p. 60, fig. 29/6; 31/4.

⁹¹ A. Petre, *Fibulele „digitale” de la Histria (partea I-a)*, în *SCIV*, 16, 1965, 1, p. 74, fig. 5/2.

⁹² C. Scorpan, *op. cit.*, p. 170, pl. XI/54; XIX/54.

⁹³ *Ibidem*, p. 170, nota 25.

⁹⁴ P. Orsi, *Byzantinische Sticiliae*, în *Byzantinische Zeitschrift*, 21, 1912, p. 203, fig. 23; idem, *Sticilia Byzantina*, 1942, p. 183—189; N. Åberg, *Die Golden und Langobarden in Italien*, Uppsala, 1923, p. 114, 155—158, fig. 206; J. Werner, *op. cit.*, p. 38, 46.

⁹⁵ J. Werner, *op. cit.*, p. 45; D. Pallas, *Données nouvelles sur quelques boucles et fibules considérées comme avarie et slave et sur Corinthe entre le VIe et le IXe s.*; în *Byzantinobulgarica*, VII, 1981, p. 295—318, fig. 3; 4; 5.

⁹⁶ N. I. Repnikov, *op. cit.*, p. 9, 17, 25, 65, pl. X/19; A. L. Jacobson, *Rannesrednekovyi Kersones*, în *MJA*, 63,

1959, p. 273, fig. 139/1—2; idem, *Srednekovyi Krym*, Moscova-Leningrad, 1964, p. 18, fig. 1/1—2; I. I. Loboda, *op. cit.*, p. 137, fig. 4/2—5; 5/23—24; V. V. Kovaleskaja, *op. cit.*, p. 24, pl. VIII/8, 11—13; A. I. Aibabin, *op. cit.* p. 166, 168, 171, fig. 1/6—9, 11, 13—14.

⁹⁷ D. Csallány, *Pamjatniki vizantijskogo metalloobraboty natusžgo iskusstva*, I, în *Acta Antiqua*, II, 1954, 3—4, p. 318, pl. III/1, la, 2, 2a, 8, 9, 9a.

⁹⁸ J. Werner, *op. cit.*, p. 46; Z. Vinski, *op. cit.*, p. 24—25, pl. XVI/6—10.

⁹⁹ D. Csallány, *op. cit.*, p. 344; J. Werner, *op. cit.*, p. 46.

¹⁰⁰ D. Csallány, *op. cit.*, p. 344, pl. III/3,5.

¹⁰¹ J. Werner, *op. cit.*, p. 47.

¹⁰² E. Grall, *Überbacher, frühgeschichtliche Funde von Trentino aus dem Tiroler Landesmuseum Ferdinandum*, Innsbruck, în *ArchAustr.*, 65, 1981, fig. 1/8; 2/2.

¹⁰³ J. Werner, *op. cit.*, p. 47.

¹⁰⁴ *Ibidem*, fig. 2/3.

¹⁰⁵ *Ibidem*, pl. 8/14.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 47.

¹⁰⁷ *Ibidem*.

¹⁰⁸ D. Csallány, *op. cit.*, p. 316, 318; J. Werner, *op. cit.* p. 37—38; A. I. Aibabin, *op. cit.*, p. 166, 168.

începutul celui următor sînt, în raport cu contextul arheologic în care au fost descoperite, cele din Italia în primul rînd și cele din Peninsula Balcanică. Ținînd cont de caracteristicile formei, decorei, dimensiunilor etc., cele mai timpurii exemplare de pe teritoriul carpato-dunăreano-pontic trebuie socotite cele de la Botoșana-Suceava și Balta Verde-Mehedinți, piesele de la Bratei-Sibiu și Dunăreni-Constanța aparținînd probabil celei de a doua jumătăți a secolului al VII-lea. În unele morminte din Crimeia, nordul Caucazului sau alte zone limitrofe litoralului de nord al Mării Negre, unele din asemenea exemplare de cataramă, prin asociație cu alte obiecte vestimentare și de podoabă, sînt datate chiar în secolul al VIII-lea. Folosirea mai îndelungată a unor astfel de cataramă în zonele respective s-ar putea să fi fost determinată de criza economică generală, care începuse încă din secolul al VII-lea să se manifeste evident în Imperiu; criză care a avut drept consecință și decăderea sau chiar dispariția unor centre de producție meșteșugărească și, prin urmare, și încetarea făuririi unor asemenea obiecte. La aceasta se adaugă, desigur, diminuarea sau întreruperea temporară a schimburilor comerciale ale Bizanțului cu zonele geografice respective. Drept urmare, avîndu-se în vedere numărul destul de mare al cataramelor de tip „Siracuza”, folosite în regiunile nord-pontice și constatarea că, de fapt, avem de-a face aici cu variante (în ceea ce privește ornamentele și chiar dimensiunile), probabil cele mai multe dintre acestea au fost produse în atelierele locale, de unde s-au putut răspîndi și în alte părți ale Europei, tranzitate, nu numai pe calea relațiilor comerciale, ci și prin intermediul unor grupuri de populații migratoare.

V. CATARAME CU PLACA CRUCIFORMĂ. O interesantă categorie de obiecte vestimentare produse și ele în unele centre ale Imperiului Bizantin o constituie cataramele cu placa fixă în formă de cruce. Bucla acestor cataramă este, la marea lor majoritate, de formă ovală, făcînd corp comun cu placa în formă de cruce, avînd brațele egale și lăpîte spre capete. La partea superioară a plăcii, acolo unde se îmbină cu bucla, se află un orificiu circular în care, prin îndoire sub formă de inel, se introducea și se fixa capătul inferior al spinului. Spinul, fie din bronz, fie mai ales din fier, se sprijinea în unele cazuri pe un lăcaș special aflat pe bara longitudinală superioară a buclei. Placa în formă de cruce la unele cataramă este simplă, neornamentată, la altele, în schimb este decorată cu patru sau șase, uneori chiar mai multe, cercuri concentrice sau cu punct, dispuse aproape întotdeauna în cruce. Pe spatele plăcii se află unul sau două piciorușe dreptunghiulare prevăzute cu orificii, cu ajutorul cărora cataramă era fixată de curea. Exemplarele de asemenea cataramă au fost produse prin turnare în tipare, apoi finisate prin pilire și ornamentate prin ștanțare sau incizii.

Cataramele de acest tip sînt deocamdată destul de rar atestate în regiunile carpato-dunăreano-pontice. Pînă în prezent, se cunosc doar trei exemplare lucrate din bronz, unul de dimensiuni mari, descoperit la Bratei¹⁰⁹ (fig. 6/1) și alte două de dimensiuni mai mici, unul aflat în tîmplător la Orlea¹¹⁰, jud. Olt (fig. 6/3) și altul scos la iveală prin săpăturile de la Constanța¹¹¹ (fig. 6/2). Exemplarele de la Bratei și Constanța sînt ornamentate cu cercuri concentrice sau cu punct.

Cataramă de acest fel, unele chiar identice ca dimensiuni, formă și ornamente, sau altele reprezentînd variante cu bucla dreptunghiulară, au fost atestate în număr relativ mare îndeosebi în mormintele creștine din Crimeia și zonele limitrofe litoralului de nord al Mării Negre (Chersones, Suuk-Su, Çufut-Kale, Eski-Kermen Kerç, Aromat, Skalistoe, Uzuni-Bașa, Balka etc.)¹¹², unde apar împreună cu alte obiecte vestimentare și de podoabă, aparținînd mai ales celei de a doua jumătăți a secolului al VII-lea, în unele cazuri datarea lor prelungindu-se pînă în secolul al VIII-lea și chiar începutul secolului al IX-lea. Mai multe cataramă de acest tip au fost descoperite și la Constantinopol¹¹³ și izolat în Austria la S. Peter im Holz¹¹⁴, în Grecia, Franța, Sicilia sau Spania¹¹⁵.

Produse probabil inițial în atelierele din Constantinopol sau alte centre ale Imperiului din Peninsula Balcanică și în mod sigur imitate, ulterior și de centrele meșteșugărești goto-bizantine din zonele nord-pontice, asemenea tipuri de cataramă, pe lângă funcția lor de obiect vestimentar, prin forma de cruce a plăcii, prezentau și o anumită semnificație religioasă, creștină, fiind desigur preferate, în primul rînd, de populațiile creștine romanice sau de către unele grupuri de migratori, care adoptaseră noua religie, ca de exemplu, unele neamuri germanice. Este interesant de subliniat și constatarea că, circulația lor în timp pe teritoriile carpato-dunăreano-pontice

¹⁰⁹ I. Nestor, Eug. Zaharia, *Raport preliminar despre săpăturile de la Bratei, jud. Sibiu (1955—1970)*, în *Materiale*, 10, 1972, p. 198—199, fig. 3/5.

¹¹⁰ O. Toropu, *Romanitatea lîrzie și străromânii în Dacia Traiană sud-carpatică*, Craiova, 1976, p. 173, pl. 17/9.

¹¹¹ C. Chera-Mărgineanu, V. Lungu, *Contribuții la cunoașterea unor necropole creștine a Tomisului*, în *Pontica*, XVI, 1983, p. 226, pl. 2/15.

¹¹² A. I. Aibabin, *op. cit.*, p. 171—172, 174—176, fig. 3/1—2, 4—5, 10—12, 15; 4/8, 10; 10/8, cu toată bibliografia pînă la această dată.

¹¹³ Z. Vinski, *op. cit.*, p. 27, pl. XIX/9.

¹¹⁴ *Ibidem*, pl. XIX/8.

¹¹⁵ J. Trávols, A. Frantz, *The Church of St. Dionysios the Areopagite and the Palace of the Archbishop of Athens in the 16 Century*, în *Hesperia*, XXXIV, 1965, 3, pl. 43, a; Z. Vinski, *op. cit.*, p. 27.

a durat destul de mult, exemplarul de la Bratei, aparținând cronologic perioadei secolelor V—VI e. n. putând fi socotit cel mai timpuriu, iar cel de la Orlea, prin caracteristicile sale, considerat cel mai târziu, datînd probabil din perioada secolelor VII—VIII e. n. Exemplarul de la Constanța, după trăsăturile sale și ținînd cont de contextul arheologic în care a fost descoperit, ar putea să aparțină perioadei cuprinse între sfîrșitul secolului al VI-lea și începutul secolului al VII-lea.

VI. CATARAME DE DIFERITE TIPURI. Mai mult exemplare de catarame cu placa fixă, fie în formă de scut simplu, fie alungită sau în formă de liră, decorată cu orificii, pseudo-granule, spirale etc., avînd bucla ovală sau oval-alungită, datînd din perioada secolelor VI—VIII e. n. au fost descoperite în mai multe localități din regiunile carpato-dunăreano-pontice, prezențind după caracteristicile lor o certă origine bizantină. Apartenența lor la unele din tipurile de catarame cu placa fixă mai bine cunoscute este însă, deocamdată, mai dificil de precizat.

Considerînd ca elemente de departajare forma plăcii, ornamentele și alte detalii de ordin tehnic, aceste exemplare de catarame pot fi repartizate (provizoriu) în trei grupe distincte și anume: a. *Catarame cu placa în formă de scut neornamentat sau prevăzută cu diferite orificii*; b. *Catarame cu placa alungită, cu diferite orificii*; c. *Catarame cu placa în formă de liră, ornamentată cu spirale sau pseudogranule*.

a. Din grupa cataramelor cu placa în formă de scut neornamentat sau prevăzută cu diferite orificii fac parte două piese descoperite la Constanța¹¹⁶ (fig.6/8,10), un exemplar aflat la Mangalia (Callatis)¹¹⁷, jud. Constanța (fig.6/11), un altul descoperit la Bratei¹¹⁸ (fig.6/6) și alte două aflate la Slava Rusă (Ibida)¹¹⁹, jud. Tulcea (fig.6/9).

În general, asemenea tipuri de catarame de mici dimensiuni sînt lucrate din bronz prin turnare și apoi finisate prin pilire. La partea unde bucla face corp comun cu placa este situat un orificiu circular sau pătrat, în care era introdus, prin îndoire, capătul inferior al spinului. Spinul din bronz sau fier se sprijinea pe un lăcaș special aflat pe rama longitudinală superioară a buclei. Uneori, bucla este delimitată de placă printr-o nervură în relief. Unele piese au placa străpunsă de cîteva orificii, dispuse asimetric sau au cîte o semilună ajurată, situată către capătul inferior al scutului. Pe spatele plăcii sînt sudate cîte două sau trei piciorușe perforate, cu ajutorul cărora catarama era prinsă de curea. Asemenea tipuri de catarame sînt cunoscute printre descoperirile de la Constantinopol¹²⁰, în Jugoslavia (la Ozora, Novi Banovci și Prahovo)¹²¹, în Ungaria la Fenékpuszta¹²², precum și în unele complexe funerare din Crimeia sau Caucaz, la Suuk—Su¹²³, Samtarvo, Kamunta, Uci—Tepe, Bakla, Nikolskoe și Borisovski etc.¹²⁴

Cronologia acestor tipuri de catarame este limitată, în general, în perioada secolelor VI—VIII e.n., întîlnindu-se în complexe arheologice cu diferite atribuiri etnice și culturale¹²⁵. Exemplarul de la Mangalia a fost descoperit într-un mormînt, împreună cu alte piese de inventar și cu o monedă de aur de la Justinian I, emisiune din perioada anilor 538—545, destul de rară¹²⁶, iar cele de la Constanța în mormînt care, cronologic, aparțin probabil secolului al VI-lea.

b. Tipul de cataramă cu placa alungită, în formă de tijă, prevăzută cu diferite orificii ajurate este cunoscut în spațiul carpato-dunăreano-pontic numai prin trei exemplare, unul descoperit la Histria¹²⁷ (fig.6/5), unul la Sărata Monteoru¹²⁸ (fig.6/4) și altul la Bratei¹²⁹ (fig.6/7). Exemplarele de la Histria și de la Sărata Monteoru au bucla ovală, terminată cu un mic scut trapezoidal cu colțurile rotunjite, prevăzută cu două orificii obținute prin ajurare. Scutul se prelungește cu o tijă ornamentată prin ajurare, cu două orificii, unul mai mare și altul mai mic, situate în mijloc și la capătul tije. Tija se termină cu un mic buton sferic. La baza buclei se află un orificiu circular pentru prinderea spinului, iar pe rama superioară un lăcaș pentru sprijinirea lui. Pe spatele placa este prevăzută cu două piciorușe perforate, cu ajutorul cărora piesa era fixată de curea. Piesa de la Bratei are bucla ovală, prevăzută la bază de-o parte și de alta cu protuberanțe, sugerînd un element vegetal. Placa sub forma unei tije paralelipipedice se termină la capăt printr-un inel. La locul de îmbinare cu inelul se află, de asemenea, două protuberanțe. De-asupra inelului terminal se află un orificiu circular, iar la baza buclei un altul oval, în care se introducea spinul.

Exemplare de catarame ca cele de la Histria, Sărata Monteoru și Bratei, mai mult sau mai puțin apropiate de tipul denumit „mit schildförmigem Beschlägende”, par să reprezinte mai curînd

¹¹⁶ C. Chera-Mărgineanu, V. Lungu, *op. cit.*, p. 226—227, pl. 1/1; 2/19.

¹¹⁷ C. Preda, *Callatis. Necropola romano-bizantină*, București, 1980, p. 95, pl. XXXIV/3; LXV/1.

¹¹⁸ L. Bârzu, *op. cit.*, fig. 13/9.

¹¹⁹ A. Opaif, *op. cit.*, p. 47, fig. 18/55; 19/46.

¹²⁰ Z. Vinski, *op. cit.*, p. 39, pl. XXIII/8.

¹²¹ *Ibidem*, pl. XXIII/10—11.

¹²² *Ibidem*, pl. XXII/7.

¹²³ N. I. Répnikov, *op. cit.*, p. 65—66, pl. X/17, 20, 27; XII/8.

¹²⁴ V. V. Kovalevskaja, *op. cit.*, p. 33, 40—41, pl. XV/5—7; XVIII/25; XIX/3—4, 14.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 40—41.

¹²⁶ C. Preda, *op. cit.*, p. 95.

¹²⁷ A. Petre, *op. cit.*, în SCIV, 16, 1965, 1, p. 74, fig. 5/1.

¹²⁸ I. Nestor, Eug. Zaharia, *Săpăturile de la Sărata Monteoru din 1955*, în *Material*, IV, 1957, p. 192, fig. 1/4.

¹²⁹ L. Bârzu, *op. cit.* fig. 13/7.

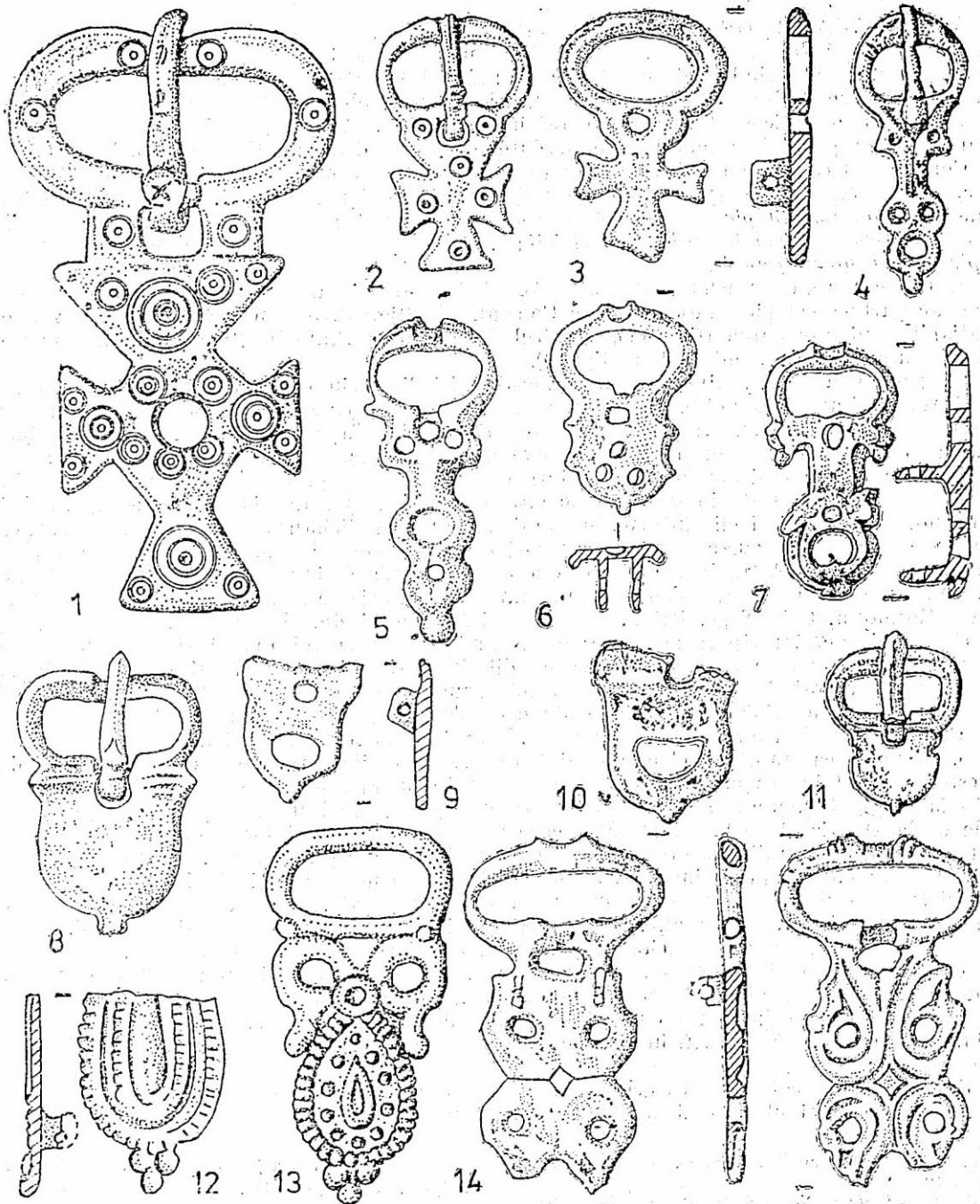

Fig. 6. Catarama cu placa cruciformă și alte tipuri diverse. 1,6-7, Bratei; 2, 8, 10, Constanța; 3, Orlea; 4, 12, Sărata Monteoru; 5, Histria; 9, Slava Rusă; 11, Mangalia; 13, Tîrnava Mare; 14, Butimannu.

o derivație a tipului „Salona—Histria”, spre deosebire de acesta însă piciorul plăcii terminându-se cu un inel și nu cu lăcaș pentru introducerea limbii metalice de curea. Analogii pentru astfel de cataramă se cunosc în Grecia la Delos și Corint¹³⁰, la Efes¹³¹, în Asia Mică, în Jugoslavia la Salona¹³², în Ungaria la Hódmezővásárhely—Dilinka și Ciko¹³³, precum și în Crimeia la Suuk—Su¹³⁴, unde în multe cazuri apar împreună cu descoperiri de factură bizantină, datînd din secolele VI—VII e.n. Ele sînt, fără îndoială, produse în atelierele meșteșugărești ale Imperiului și, ca și alte piese vestimentare sau de podoabă, au fost folosite de populația autohtonă și numai accidental de unele grupuri de migratori, aflați sub directă influență a culturii bizantine.

c. Din categoria cataramelor cu placa fixă, alungită în formă de liră, ornamentate cu capete de spirală sau pseudogranule etc. cunoaștem în regiunile carpato-dunăreano-pontice doar trei exemplare, unul întreg și alte două fragmentare, descoperite la Butimănu¹³⁵, jud. Dimbovița (fig. 6/14), Sărata Monteoru¹³⁶ (fig. 6/12) și Tirnava Mare¹³⁷, jud. Sibiu (fig. 6/13). Bucla cataramii de la Butimănu, de formă oval alungită, este prevăzută pe rama superioară cu un lăcaș de sprijinire a spinului, mărginit de protuberanțe, prezente și la capetele rotunjite ale buclei. La baza buclei se află un orificiu pentru fixarea capătului inferior al spinului. Exemplarul de la Butimănu are placa alungită, aproximativ dreptunghiulară, decorată (prin turnare) cu spirale vegetale duble, dispuse câte două alăturate, dar repartizate pe suprafața plăcii în sens invers. Capătul fiecărui grup de spirale este perforat în centru. Dispunerea spiralelor pe suprafața plăcii formează în centrul ei un romb, al cărui mijloc este de asemenea perforat. După cum pare să sugereze poziția spiralelor, la partea inferioară a plăcii, care este ruptă, acestea se uneau probabil în forma unei lire, element decorativ de origine bizantină, frecvent întîlnit în ornamentica meseriilor artistice din Imperiu. Pe spate placa este prevăzută cu două (sau patru?) piciorușe perforate, cu ajutorul cărora piesa era prinsă de curea. Piesa de la Tirnava Mare păstrată în întregime, dar fără spin, are bucla ovală lipsită însă de lăcașul de sprijinire a spinului. Placa are aproximativ forma unei lire, capetele superioare care se termină sub buclă fiind ajurate. Partea inferioară a plăcii este ornată cu șiruri duble de pseudogranule, obținute prin turnare, odată cu piesa. Capătul plăcii în formă de liră se termină prin trei mici butoni sferici, dispuși triunghiular. De la exemplarul descoperit la Sărata Monteoru se mai păstrează doar partea inferioară a plăcii în formă de liră, terminată și ea prin trei butoni sferici, dispuși în același mod ca la exemplarul de la Tirnava Mare. Pe margine și pe suprafața interioară placa a fost ornamentată cu șiruri de pseudogranule. Pe spatele plăcii se mai păstrează un picioruș îndoit, cu ajutorul căruia catarama putea fi prinsă de curea. Forma buclei, proeminențele de pe rama ei superioară, placa masivă în formă de liră, orificiile ajurate și alte detalii de execuție tehnică par să încadreze exemplarele menționate mai sus printre descoperirile, de origine bizantină, denumite (impropriu) de tip „Keszthely—Pècs”. Piese descoperite în spațiul carpato-dunăreano-pontic își găsesc unele asemănări, mai ales în ceea ce privește anumite elemente ale buclei, a ornamentelor, dar îndeosebi a plăcii în formă de liră, printre descoperirile de același gen de la Constantinopol¹³⁸, Lezhë¹³⁹, Koman¹⁴⁰, Salona¹⁴¹, Corint¹⁴², Keszthely¹⁴³, Pècs—Gyárvaros¹⁴⁴, Szentesz¹⁴⁵, Széged¹⁴⁶ etc. din Peninsula Balcanică și Panonia.

Deși multe exemplare de cataramă încadrate în această categorie au fost descoperite și în mormintele avarice din Panonia, ele au circulat, în egală măsură și în mediul populațiilor romanice, prin intermediul acestora fiind, desigur, preluate și de către unele grupuri de migratori. Datarea lor în secolele VI—VII e.n., cu o pondere mai mare către sfîrșitul acestei perioade, este bine asigurată prin asocierea lor cu obiecte specifice epocii respective și chiar cu monede bizantine, în numeroase complexe închise.

★

Din prezentarea succintă și într-o oarecare măsură incompletă a diferitelor tipuri de cataramă cu placa fixă, de factură bizantină sau produse sub directă influență a civilizației Imperiului

¹³⁰ S. Uenze, *op. cit.*, p. 165—166, 181, fig. 14/3—5.

¹³¹ *Ibidem*, p. 181, fig. 14/2.

¹³² *Ibidem*, fig. 14/7.

¹³³ *Ibidem*, fig. 14/6; G. Kiss, P. Somogyi, *Awarische Gräberfeld im Komitat Tolna, in Dissertationes Pannonicae*, III, 2, 1984, p. 65—66, pl. 41/1.

¹³⁴ S. Uenze, *op. cit.*, fig. 14/1.

¹³⁵ V. Teodorescu, *Centre meșteșugărești din sec. V/VI—VII e. n. în București*, în *București*, IX, 1972, p. 75, nota 9, fig. 5/3.

¹³⁶ I. Nestor, Eug. Zaharia, *Șantierul Sărata Monteoru*, în *SCI V*, 4, 1953, 1—2, p. 84, fig. 15.

¹³⁷ K. Hördl, *Die Brandgräberfelder der Mediaș gruppe aus dem 7.—9. Jh. im Siebenbürgen* în *Zeitschrift für Archäologie*, 10, 1976, 1, p. 41.

¹³⁸ D. Csallány, *op. cit.*, în *Acta Antiqua*, IV, 1956, 1—4, p. 227, pl. V/5—5a; Z. Vinski, *op. cit.*, p. 34, pl. XXVI/2.

¹³⁹ F. Prendi, *Një varrezë e kulturës arbërorë në Lezhë, în Illiria*, 9—10, 1979—1980, p. 136—137, pl. I/V, 1; III/V, 7; XXI/1,3.

¹⁴⁰ Z. Vinski, *op. cit.*, p. 35, pl. XXXVI/3—4.

¹⁴¹ *Ibidem*, pl. XXVIII/3.

¹⁴² D. Csallány, *op. cit.*, p. 274, pl. VI/34; Z. Vinski, *op. cit.*, p. 35, pl. XXVI/5—7.

¹⁴³ D. Csallány, *op. cit.*, p. 281, pl. II/6.

¹⁴⁴ *Ibidem*, p. 274, pl. VIII/6.

¹⁴⁵ *Ibidem*, p. 272, pl. VI/1.

¹⁴⁶ *Ibidem*, pl. VI/2—2a.

care au circulat în perioada secolelor VI—VII e.n. în regiunile carpato-dunăreano-pontice, se poate reține, în primul rând constatarea că, în aceste regiuni au fost folosite numeroase și variate asemenea piese vestimentare. Aceasta dovedește că producția atelierelor meșteșugărești bizantine se difuza pe scară destul de largă și aproape permanent în teritoriile respective, populația autohtonă, prin multiple și continui legături cu Imperiul putînd să-și procure asemenea tipuri de obiecte vestimentare, care erau, firește ca și alte produse, la „modă” în numeroase zone ale Bizanțului. În comparație cu alte regiuni, ca de exemplu cele de la sud de Dunăre, care făceau efectiv parte din posesiunile bizantine, în spațiul carpato-dunăreano-pontic (inclusiv Dobrogea), numărul unor astfel de cataramă cu placa fixă este simțitor mai mare, circulația lor în cursul secolelor VI—VIII e.n. aici datorîndu-se îndeosebi faptului că, teritoriile respective erau locuite intens de o populație stabilă, de origine romană, avînd vechi și diversificate legături cu lumea bizantină. Așa cum s-a arătat mai sus, mai ales către sfîșitul secolului al VI-lea și începutul secolului al VII-lea, cînd marea majoritate a slavilor stabiliți temporar la nordul Dunării se va deplasa la sudul fluviului, forțînd granița Imperiului și ocupînd definitiv, la început, zonele de nord-est ale Bulgariei de astăzi, apoi extinzîndu-se și spre vest, o parte din populația icranică de aici se va replia treptat spre nord, sporînd numărul locuitorilor autohtoni de aici. Distrugerea de către invaziile slave și avară

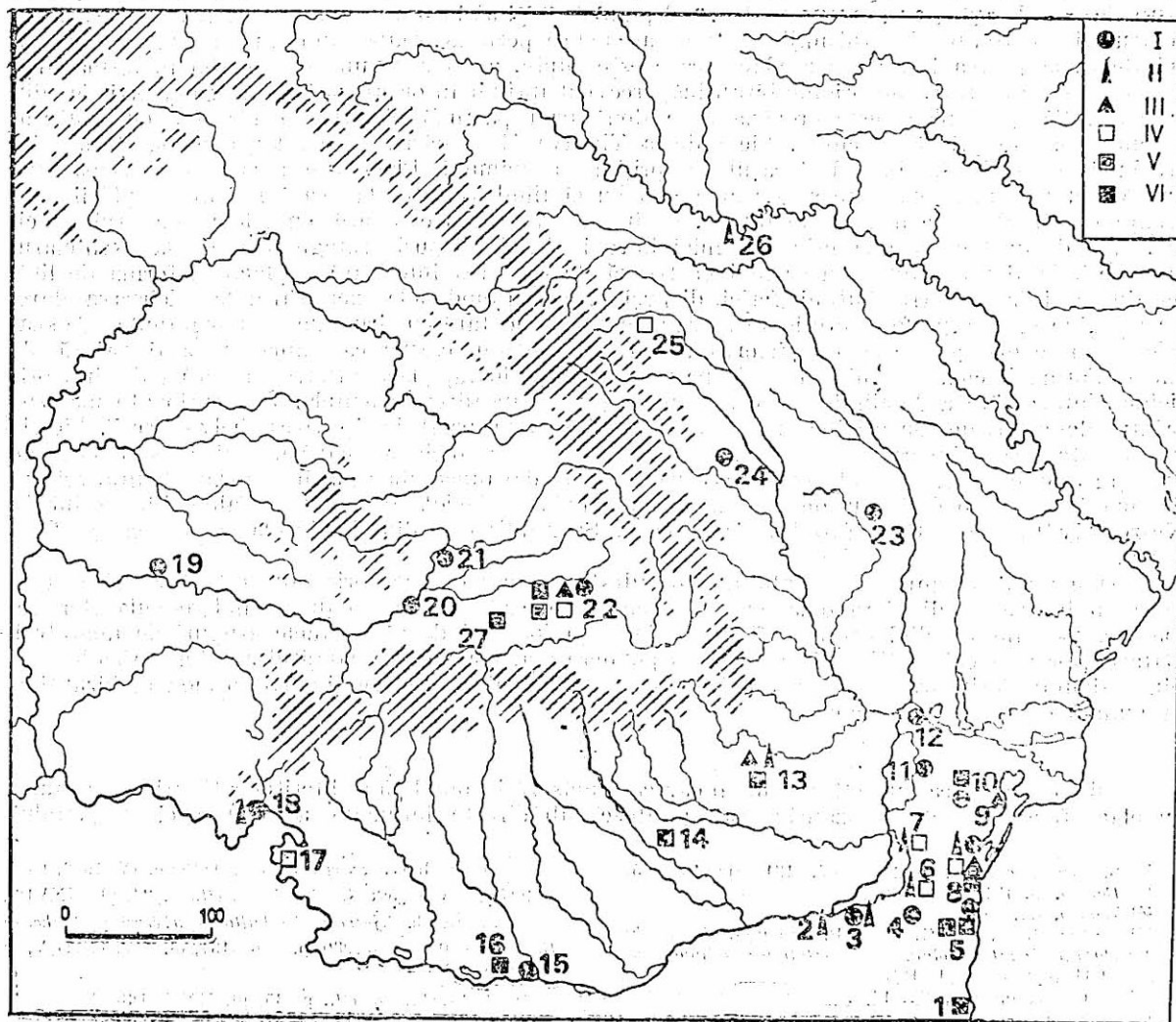

Fig. 7. Harta răspîndirii cataramelor cu placa fixă, din secolele VI—VIII pe teritoriul carpato-dunăreano-pontic. I, tip „Sucidava” II, tip „Salona-Histria”; III, tip „Păpa”; IV, tip „Siracuză”; V, cataramă cu placa cruciformă; VI, tipuri diverse. 1, Mangalia; 2, Păcuiul lui Soare; 3, Izvoarele; 4, Adamclisi; 5, Constanța; 6, Dunăreni; 7, Capidava; 8, Histria; 9, Unirea (Capul Doloiman); 10, Slava/Rusă; 11, Piatra Frecăței; 12, Garvăn; 13, Sărata Monteoru; 14, Butimanu; 15, Celei; 16, Orlea; 17, Balta Verde; 18, Orșova; 19, Pecica; 20, Alba Iulia; 21, Noșlac; 22, Bratei; 23, Dănești; 24, Borniș; 25, Botoșana; 26, Rașcov; 27, Tîrnava Mare.

a numeroase centre de producție din sudul Dunării, ca și situația precară în care se afla în general economia agricolă și meșteșugărească din zonele afectate de instalarea durabilă a slavilor; a avut consecințe importante, impunând o serie de mutații de ordin etno-demografic și cultural; care pot fi destul de bine precizate și prin intermediul descoperirilor arheologice.

După cum a reieșit din cartarea geografică a diferitelor tipuri de cataramă, ca de altfel și a altor produse de factură bizantină, s-a putut constata limpede că, în zonele colonizate efectiv de slavi, cum au fost unele din cele aflate între Dunăre și Munții Balcani, numărul unor asemenea produse meșteșugărești bizantine scade brusc (uneori până la dispariția lor completă); în cursul secolului al VII-lea. Situația este oarecum diferită în regiunile nord-vestice ale Peninsulei Balcanice, în Iliricum, de exemplu, unde posesiunile bizantine s-au menținut mai mult și deci populația romană nu a fost dislocată masiv, colonizarea în masă a slavilor producându-se de abia către mijlocul secolului al VII-lea e.n. De aceea este firesc ca aici, în mediul populației romanice, care mai supraviețuia încă (în unele zone vădindu-se chiar o destul de mare densitate), descoperirile de factură bizantină să fie mai numeroase, piese de acest gen, cum sînt cataramele, dar și alte produse ale atelierelor din Imperiu, circulînd frecvent în cursul secolului al VII-lea. Din acest punct de vedere, situația înregistrată în Iliricum poate fi parțial comparată cu aceea din regiunile carpato-dunăreano-pontice unde, în special prin Dobrogea, rămasă permanent înglobată în posesiunile bizantine, legăturile autohtonilor de la nordul Dunării de Jos cu Imperiul au continuat să fie active, produsele bizantine fiind difuzate constant și acceptate pe scară largă de întreaga populație romană.

Cronologia diferitelor cataramă cu placa fixă, ca cele prezentate mai sus, arată că cele mai timpurii sînt exemplarele de tip „Sucidava”, care încep să se producă și să circule încă din primele decenii ale secolului al VI-lea e.n. „Moda” acestor piese vestimentare, multe din ele avînd și o evidentă semnificație religioasă și apotropaică, va continua pînă în prima jumătate a secolului al VII-lea cînd, treptat, vor fi înlocuite cu alte produse, îndeosebi de cataramă de tip „Salona—Histria”, „Păpa”, „Siracuza” etc., un anumit timp unele din aceste tipuri fiind folosite chiar concomitent cu cele de tip „Sucidava”. În același timp cu cataramele de tip „Sucidava” sau chiar mai devreme, au început să fie produse și exemplarele cu placa cruciformă, tip care va continua să fie folosit și mai tîrziu, în secolele VII și VIII e.n., producerea lor fiind preluată se pare de atelierelor meșteșugărești din Crimeea. De asemenea, către sfîrșitul secolului al VI-lea încep să fie folosite și cataramele de tip „Salona—Histria”, circulația lor continuînd și în secolul VII. Marea varietate atestată pentru fiecare tip de cataramă cu placa fixă, din secolele VI—VIII e.n., în ceea ce privește mai ales ornamentele și uneori dimensiunile și alte mici detalii de tehnică, arată că, în multe cazuri, astfel de obiecte vestimentare au putut fi produse concomitent în diferite centre meșteșugărești, unele exemplare fiind probabil rezultatul unor imitații locale; după cum o dovedesc procedeele tehnice folosite în făurirea lor, inferioare acelor care caracterizează produsele de serie.

Pornind de la numărul descoperirilor care ne-au fost accesibile pînă în prezent, se poate conchide că spațiul carpato-dunăreano-pontic a fost unul din principalele teritorii din sud-estul Europei în care au circulat și s-au folosit pe scară largă asemenea piese vestimentare. Puse în legătură directă cu populația autohtonă, romană, avînd străvechi, multiple și continui legături cu civilizația romană tîrzie și bizantină, astfel de cataramă de factură sau influență bizantină aduc noi și concrete dovezi despre continuitatea neîntreruptă a comunităților sătești autohtone și caracterul roman al culturii și vieții lor spirituale, despre stadiul lor social-economic de dezvoltare; elemente importante și semnificative pentru înțelegerea exactă a sensului în care a evoluat; în ansamblul ei, societatea carpato-dunăreano-pontică din secolele VI—VIII e.n., vreme cînd romanitatea orientală începe să-și cristalizeze elementele esențiale etno-lingvistice, demografice și culturale și să-și delimiteze limitele geografice în care va supraviețui și-și va împlini rostul în această parte a Europei de sud-est.

REPERTORIUL DESCOPERIRILOR

I. CATARAMĂ DE TIP „SUCIDAVA”:

- 1 ADAMCLISSI (TROPÆUM TRAIANI), JUD. CONSTANȚA: 2 exemplare, cf. I. Bogdan Cătănciu, Al. Barnea, *Tropaeum Traianii—Cetatea*, I, București, 1979, p. 189, 192, fig. 165/10. 22; 174/10. 7.
- 2 ALBA IULIA (APULUM), JUD. ALBA: 1 exemplar, cf. R. Heitel, în *SCIYA*, 37, 1986, 3, p. 239, fig. 2/1; 4/3a—b.

- 3 BORNIS, JUD. NEAMȚ: 1 exemplar, cf. R. Popovici, în *ArhMold*, XII, 1988, p. 249—251, fig. 1/2.
- 4 BRATEI, JUD. SIBIU: 6—8 exemplare, cf. I. Nestor, Eug. Zaharia, în *Materiale*, X, 1973, p. 198—199; I. Miclea, R. Florescu, *Daco-romanii*, II, București, 1980, p. 209, fig. 773/4.
- 5 CELIEI (SUCIDAVA), JUD. OLT: 4 exemplare, cf. D. Tudor, în *Dacia*, VII—VIII, 1937/1940, p. 372, fig. 8/a-c; idem, în *Dacia*, XI—XII, 1948, p. 193, fig. 41/23.

- 6 CONSTANȚA (TOMIS), JUD. CONSTANȚA: 1 exemplar, informații O. Bounégru, Iași.
- 7 DĂNEȘTI, JUD. VASLUI: 1 exemplar, cf. D. Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI e. n.*, Iași, 1978, p. 19.
- 8 GARVÂN (DINOGEȚIA), JUD. TULCEA: 1 exemplar, cf. Em. Condurachi și colab., în *Materiale*, VII, 1961, p. 260, nota 1 (informații I. Barnea).
- 9 HISTRIA, JUD. CONSTANȚA: 2 exemplare, cf. Em. Condurachi și colab., *op. cit.*, p. 260, fig. 25/b; idem, în *Materiale*, IX, 1970, p. 189, fig. 9/4.
- 10 IZVOARELE (PÎRJOAIA), JUD. CONSTANȚA: 1 exemplar, cf. V. Culică, în *Pontica*, II, 1969, p. 367, fig. 3/2.
- 11 NOȘLAC, JUD. ALBA: 1 exemplar, cf. M. Rusu, în *Dacia*, N. S., VI, 1962, p. 272, 279, fig. 2/35.
- 12 ORȘOVA (DIERNA), JUD. MEHEDINȚI: 4 exemplare, cf. J. Werner, în *Kölner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte*, 1, 1955, p. 39, fig. 6.
- 13 PECICA, JUD. ARAD: 1 exemplar, cf. D. Csallány, *Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonau-becken*, Budapesta, 1961, p. 143—144, pl. CCXIII/13.
- 14 PIATRA FRECĂȚEI (BEROE), JUD. TULCEA: 18 exemplare, cf. A. Petre, *La romanité en Scythie mineure (IIe—VIIe siècles de notre ère)*, București, 1987, p. 65—80, pl. 122/187—188; 122 bis/189—190; 123/191—192; 124/194—197; 125/198—199; 126/200.
- 15 SLAVA RUSĂ (IBIDA), JUD. TULCEA: 4 exemplare, cf. A. Opaif, în *SCIIVA*, 42, 1991, 1—2, p. 47, fig. 18/43—45; 19/42.

II. CATARAME DE TIP „SALONA-HISTRIA”

- 1 CAPIDAVA, JUD. CONSTANȚA: 1 exemplar, cf. C. Scorpan, în *Pontica*, XI, p. 171, nota 26.
- 2 DUNĂRENI (SACIDAVA), JUD. CONSTANȚA: 1 exemplar, cf. C. Scorpan, *op. cit.*, p. 171, pl. XI/35; XIX/55.
- 3 HISTRIA, JUD. CONSTANȚA: 1 exemplar, cf. S. Uenze, în *Bayerische Vorgeschichts-Blätter*, 31, 1966, p. 143, fig. 1/13.
- 4 IZVOARELE (PÎRJOAIA), JUD. CONSTANȚA: 1 exemplar, cf. P. Diaconu, în *SCIIV*, 25, 1974, 2, p. 292—293, fig. 1/10.
- 5 ORȘOVA (DIERNA), JUD. MEHEDINȚI: 1 exemplar, cf. S. Uenze, *op. cit.*, p. 143, fig. 1/5.
- 6 PĂCIU LUI SOARE, JUD. CONSTANȚA: 1 exemplar, cf. P. Diaconu, în *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos*, I, Călărași, 1985, p. 89, fig. 8.
- 7 RAȘCOV, RAION HOTIN, UCRAINA: 1 exemplar, cf. V. D. Baran, *Prazskaia kul'tura Podnestrov'ja*, Kiev, 1988, p. 20—21, fig. 12/6.
- 8 SĂRATA MONTEORU, JUD. BUZĂU: 1 exemplar, cf. S. Uenze, *op. cit.*, p. 143—146, fig. 1/5.

III. CATARAME DE TIP „PĂPA”

- 1 BRATEI, JUD. SIBIU: 1 exemplar, cf. S. Uenze, *op. cit.*, p. 150, fig. 5/34.
- 2 HISTRIA, JUD. CONSTANȚA: 1 exemplar, cf. Em. Condurachi și colab., în *Materiale*, VII, 1961, p. 233, fig. 5/2b.

- 3 SĂRATA MONTEORU, JUD. BUZĂU: 1 exemplar, cf. I. Nestor, Eug. Zaharia, în *SCIIV*, 4, 1953, 1—2, p. 84—85, fig. 17.
- 4 UNIREA (CAPUL DOLOJMAN), JUD. TULCEA: 1 exemplar, cf. M. Coja, în *Peuce*, VI, 1977, p. 167, pl. IX și informații A. Opaif, Tulcea.

IV. CATARAME DE TIP „SIRACUZA”

- 1 BALTA VERDE, JUD. MEHEDINȚI: 1 exemplar, cf. D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, București, 1937, p. 234—238, fig. 293—294; D. Berciu, E. Coșșă, în *Materiale*, II, 1956, p. 403, fig. 132/1.
- 2 BOTOȘANA, JUD. SUCEAVA: 1 exemplar, cf. D. Gh. Teodor, *Civiltatea romană la est de Carpați. în sec. V—VII e. n.*, București, 1984, p. 60, fig. 29/6; 31/4.
- 3 BRATEI, JUD. SIBIU: 1 exemplar, cf. L. Bărzu, *Continutarea creației materiale și spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dăcil*, București, 1979, fig. 13/8.
- 4 CAPIDAVA, JUD. CONSTANȚA: 1 exemplar, cf. C. Scorpan, *op. cit.*, p. 170, nota 25.
- 5 DUNĂRENI (SACIDAVA), JUD. CONSTANȚA: 1 exemplar, cf. C. Scorpan, *op. cit.*, p. 170, pl. XI/54; XIX/54.
- 6 HISTRIA, JUD. CONSTANȚA: 1 exemplar, cf. A. Petre, în *SCIIV*, 16, 1965, 1, p. 74, fig. 5/2.

V. CATARAME CU PLACA CRUCIFORMĂ

- 1 BRATEI, JUD. SIBIU: 1 exemplar, cf. I. Nestor, Eug. Zaharia, în *Materiale*, X, 1973, p. 198—199, fig. 3/5.
- 2 CONSTANȚA (TOMIS), JUD. CONSTANȚA: 1 exemplar, cf. C. Chera-Mărgineanu, V. Lungu, în *Pontica*, XVI, 1983, p. 226, pl. 2/15.
- 3 ORLEA, JUD. OLT: 1 exemplar, cf. O. Toropu, *Românitatea ltr-zie și străromânii în Dacia Traiană-sud-carpatică*, Craiova, 1976, p. 173, pl. 17/9.

VI. CATARAME DE DIFERITE TIPURI

- 1 BUTIMANU, JUD. DÎMBOVIȚA: 1 exemplar, cf. V. Teodorescu, în *București*, IX, 1972, p. 75, nota 9, fig. 5/3.
- 2 BRATEI, JUD. SIBIU: 2 exemplare, cf. L. Bărzu, *op. cit.*, fig. 13/7, 9.
- 3 CONSTANȚA (TOMIS), JUD. CONSTANȚA: 2 exemplare, cf. C. Chera-Mărgineanu, V. Lungu, *op. cit.*, p. 226—227, pl. 1/1; 2/19.
- 4 HISTRIA, JUD. CONSTANȚA: 1 exemplar, cf. A. Petre, *SCIIV*, 16, 1965, 1, p. 74, fig. 5/1.
- 5 MANGALIA (CALLATIS), JUD. CONSTANȚA: 1 exemplar, cf. C. Preda, *Callatis*, București, 1980, p. 59, pl. XXIV/3; LXV/1.
- 6 SĂRATA MONTEORU, JUD. BUZĂU: 2 exemplare, cf. I. Nestor, Eug. Zaharia, în *SCIIV*, 4, 1953, 1—2, p. 84, fig. 15; idem, în *Materiale*, IV, 1957, p. 192, fig. 1/4.
- 7 SLAVA RUSĂ (IBIDA), JUD. TULCEA: 2 exemplare, A. Opaif, în *SCIIVA*, 42, 1991, 1—2, p. 47, fig. 18/55; 19/46.
- 8 TÎRNAVA MARE, JUD. SIBIU: 1 exemplar, cf. K. Horedt, în *Zeitschrift für Archäologie*, 10, 1976, p. 41.

PIÈCES VESTIMENTAIRES BYZANTINES DES VIe—VIIIe SIÈCLES SUR LE TERRITOIRE DE L'ESPACE CARPATO-DANUBIANO-PONTIQUE

A. BOUCLES DE CEINTURE À PLAQUE FIXE

RÉSUMÉ

Dans le cadre de l'étude des influences et des éléments byzantins attestés par l'intermédiaire des recherches archéologiques entreprises sur le territoire de la Roumanie, pour la période des VIe—VIIIe siècles n.è., certaines catégories d'objets vestimentaires présentent de l'importance par leur valeur culturelle, chronologique et artistique, dont divers types de boucles de ceinture présentent un intérêt à part. Ces pièces vestimentaires produites soit dans les ateliers de l'Empire, soit exécutées par les artisans byzantins itinérants ou quelquefois imitées par les artisans autochtones du Nord du Bas-Danube, présentent une assez grande variété en ce qui concerne la forme, la technique d'exécution, le système d'assemblage et les ornements. Étant donné leur utilisation et leur circulation assez limitées en temps et espace, beaucoup de ces objets peuvent avoir une certaine importance chronologique, offrant en même temps d'intéressantes et précieuses informations d'ordre ethnologique, économique ou artistique. L'analyse des boucles de ceinture découvertes, considérées avec certitude de provenance ou d'influence byzantines, datant de la période des VIe—VIIIe siècles n.è., met en évidence l'existence d'environ 80 découvertes appartenant aux types „Sucidava”, „Salona-Histria”, „Pápa”, „Siracuza”, à plaque cruciforme ou à plaque de formes diverse.

I. *Boucles de ceinture de type „Sucidava”*. Les pièces vestimentaires appartenant à ce type sont connues sur le territoire de la Roumanie par un nombre d'environ 55 exemplaires, inégalement répandus du point de vue géographique. Tenant compte de la forme de la plaque et de la boucle, mais surtout des éléments caractéristiques dont la plaque est ornée sur sa surface, on peut déterminer les variantes suivantes du type de boucle de ceinture „Sucidava”:

I. 1 a. *Boucles à plaque non ornée*, catégorie dont provient un seul exemplaire découvert à Piatra Frecăței (Beroc), départ. de Tulcea (fig. 1/1).

I, 1 b. *Boucles à plaque ornée d'un croix ajourée*, variante représentée par les exemplaires de Piatra Frecăței (fig. 1/5), Constanța (Tomis), départ. de Constanța (fig. 1/4) et Bormis, départ. de Neamț (fig. 1/3).

I, 1 c. *Boucles à plaque ornée d'un croix et d'un croissant ajourés*, variante dont on connaît de nombreuses découvertes à Alba Iulia (Apulum), départ. de Alba (fig. 1/2), Piatra Frecăței (fig. 1/9, 11; 2/2, 9), Bratei, départ. de Sibiu (fig. 2/1), Pecica, départ. de Arad (fig. 2/3), Celei (Sucidava), départ. de Olh (fig. 2/5—6), Orșova (Dierna), départ. de Mehedinți (fig. 1/6; 2/4, 8), Dănești, départ. de Vaslui (fig. 2/7), Izvoarele, départ. de Constanța (fig. 1/8) et Slava Rusă (Ibida), départ. de Tulcea (fig. 1/7).

I, 1 d. *Boucles à plaque ornée d'un croix et d'un croissant ajourés et à deux orifices latéraux*, catégorie dont proviennent les exemplaires découvertes à Piatra Frecăței (fig. 3/5), Histria, départ. de Constanța (fig. 3/3), Adamclissi (Tropaeum Traiani), départ. de Constanța (fig. 3/2) et à Celei (fig. 3/1).

I, 1 e. *Boucles à plaque ornée de croissants et de segments de cercles ajourés et à orifices latéraux*, découvertes à Piatra Frecăței (fig. 3/4), Orșova (Dierna), départ. de Mehedinți (fig. 3/6) et à Celei (fig. 3/7).

I, 1 f. *Boucles à motifs ajourés suggérant un masque humain*, variante connue par les découvertes de Piatra Frecăței (fig. 4/1—3, 8), Adamclissi (fig. 4/11), Histria (fig. 4/12) et Slava Rusă (fig. 4/6, 10).

I, 1 g. *Boucles à divers motifs ajourés*, représentées par les découvertes de Piatra Frecăței (fig. 3/8—10; 4/5, 7, 9) et Slava Rusă (fig. 4/4).

II. *Boucles de ceinture de type „Salona-Histria”*. Les exemplaires de boucles de ceinture de ce type ont été attestées sur le territoire de la Roumanie en assez petit nombre. De telles pièces sont connues parmi les découvertes de Histria (fig. 5/5), Izvoarele (fig. 5/1), Păcuiul lui Soare (fig. 5/8) et Dunăreni, départ. de Constanța (fig. 5/4), Sărata Monteoru, départ. de Buzău (fig. 5/2), Orșova (fig. 5/6) Rașcov, r. Iotin (fig. 5/3) et Capidava, départ. de Constanța.

III. *Boucles de ceinture de type „Pápa”*. Dérivées du type „Salona-Histria”, les boucles de type „Pápa” sont également peu nombreuses sur le territoire de la Roumanie. Elles sont attestées parmi les découvertes de Histria (fig. 5/9), Unirea (Capul Dolojman), départ. de Tulcea (fig. 5/11), Sărata Monteoru (fig. 5/10) et Bratei, départ. de Sibiu (fig. 5/7).

IV. *Boucles de ceinture de type „Siracuza”*. Des exemplaires de ce type sont assez peu nombreux, sur le territoire de la Roumanie n'étant découverts qu'à Bratei (fig. 5/12), Balta Verde, départ. de Mehedinți (fig. 5/14), Botoșana, départ. de Suceava (fig. 5/15), Dunăreni (fig. 5/16), Histria (fig. 5/13) et Capidava.

V. *Boucles de ceinture à plaque cruciforme*, connues sur le territoire de notre pays seulement par les découvertes de Bratei (fig. 6/1), Orlea, départ. d'Olh (fig. 6/3) et Constanța (fig. 6/2).

VI. *Boucles de ceinture de types divers*. Plusieurs boucles d'origine byzantine découvertes sur le territoire de la Roumanie, dont l'appartenance typologique est difficile à déterminer, ont été provisoirement classifiées en trois groupes distincts, à savoir: a) Boucles à plaque en forme de bouclier non orné ou pourvu de divers orifices, tels les exemplaires découverts à Constanța (fig. 6/8, 10), Mangalia (Callatis), départ. de Constanța (fig. 6/11), Bratei (fig. 6/6) et Slava Rusă (fig. 6/9); b) Boucles à plaque allongée à orifices divers, représentées par les découvertes de Histria (fig. 6/5), Sărata Monteoru (fig. 6/4) et Bratei (fig. 6/7); c) Boucles à plaque en forme de „lyre”, ornées de spirales, et de pseudogranules catégorie dont on ne connaît pour le moment qu'en trois exemplaires découverts à Butimannu, départ. de Dimbovița (fig. 6/14), Sărata Monteoru (fig. 6/12) et Tinava Mare, départ. de Sibiu (fig. 6/13).

L'analyse de la chronologie des différents types de boucles à plaque fixe montre que les tout premiers sont les exemplaires de type „Sucidava”, qui commencent à être produits dès les premières décennies du VIe siècle. La „Mode” de ces pièces dont beaucoup, par la nature de l'ornementation, ont une évidente signification religieuse, continuera jusque pendant la première moitié du VIIe siècle, quand, peu à peu, elle sera remplacée par les boucles de type „Salona-Histria”, „Pápa”, „Siracuza” et d'autres. Durant un certain temps, des pièces de types différents seront même utilisées simultanément. En même temps que les boucles de type „Sucidava” étaient utilisées, on a commencé à produire aussi des boucles à plaque en forme de croix type qui continuera d'être utilisé, sans interruption, jusqu'au VIIIe siècle. Vers la fin du VIe siècle commencent à circuler aussi les boucles de type „Salona-Histria”.

La grande variété attestée pour chaque type de boucle à plaque fixe, des VIe—VIIIe siècles de n.è. montre que très souvent ces objets vestimentaires ont pu être produits simultanément dans différents centres artisanaux de l'Empire, certains exemplaires étant aussi probablement le résultat d'imitations locales. Le nombre relativement grand des boucles de ceinture à plaque fixe, attestées sur le territoire de la Roumanie, ainsi que leur diversité typologique, montre que dans la période des VIe—VIIIe siècles n.è. l'espace carpato-danubiano-pontique a constitué l'une des principales zones de l'Europe de sud-est, où de telles pièces vestimentaires de facture ou d'influence byzantines ont circulées, utilisées en premier lieu par les populations romanisées.

LÉGENDE DE FIGURES

Fig. 1. Boucles de ceinture de type „Sucidava”. 1, 5, 9, 11, Piatra Frecăței; 3, Borneș; 4, Constanța; 6, Orșova; 7 Slava Rusă; 8, Izvoarele; 10, Noșlac.

Fig. 2. Boucles de ceinture de type „Sucidava”. 1, Bratei; 2, 9, Piatra Frecăței; 3, Pecica; 4, 8, Orșova; 5-6, Celei; 7, Dănești.

Fig. 3. Boucles de ceinture de type „Sucidava”. 1, 7, Celei; 2, Adamclissi; 3, Histria; 4-5, 8-10, Piatra Frecăței; 6, Orșova.

Fig. 4. Boucles de ceinture de type „Sucidava”. 1-3, 5, 7-9, Piatra Frecăței; 4, 6, 10, Slava Rusă; 11, Adamclissi; 12, Histria.

Fig. 5. Boucles de ceinture de type „Salona-Histria” (1-6, 8), „Păpa” (7, 9-11) et „Siracuza” (12-16). 1, Izvoarele; 2, 10, Sărata Monteoru; 3, Rașcov; 4, 15, Dunăreni; 5, 9, 13, Histria; 6, Orșova; 7, 12, Bratei; 8, Păciuiu lui Soare; 11, Unirea (Capul Dolojman); 14, Balta Verde; 15, Botoșana.

Fig. 6. Boucles de ceinture à plaque cruciforme et de types divers. 1, 6-7, Bratei; 2, 8, 10, Constanța; 3, Orlea; 4, 12, Sărata Monteoru; 5, Histria; 9, Slava Rusă; 11, Mangalia; 13, Tirnava Mare; 14, Butimanu.

Fig. 7. Carte de la diffusion des boucles de ceinture à plaque fixe des VIe-VIIIe siècles de n.è. sur le territoire carpatodanubien-pontique. I, „Sucidava”; II, „Salona-Histria”; III, „Păpa”; IV, „Siracuza”; V, Boucles à plaque cruciforme; VI, Types divers. 1, Mangalia; 2, Păciuiu lui Soare; 3, Izvoarele; 4, Adamclissi; 5, Constanța; 6, Dunăreni; 7, Capidava; 8, Histria; 9, Unirea (capul Dolojman); 10, Slava Rusă; 11, Piatra Frecăței; 12, Garvăn; 13, Sărata Monteoru; 14, Butimanu; 15, Celei; 16, Orlea; 17, Balta Verde; 18, Orșova; 19, Pecica; 20, Alba Iulia; 21, Noșlac; 22, Bratei; 23, Dănești; 24, Borneș; 25, Botoșana; 26, Rașcov; 27, Tirnava Mare.